

ՎԻԿՏՈՐ ՅՅՈՒԳՈ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(Ժաղկարաղ հեղինակի պարբեր ժողովածուներից)

Բնագրից թարգմանեց
ԱՐՄԱՆ ԿՈԹԻԿՅԱՆԸ

ԵՐԵՎԱՆ 2008

ՀՏԴ 840-1 Հյուզո
ԳՄԴ 84.4ֆր
Հ 660

Գիրքը նվիրվում է ծնողներին՝
ՕԼԳԱ ԲԱԲԱՍՅԱՆԻ և ԱՐՄԱՆ ԿՈԹԻԿՅԱՆԻ
հիշատակին

Շնորհակալություն Ազգային գրադարանի տնօրեն Դավիթ Սարգսյանին՝ այս գրքի հրատարակությունը նախաձեռնելու և աջակցելու համար

Հյուզո Վիկտոր
Հ 660 Բանաստեղծություններ /Վիկտոր Հյուզո.- Եր.: Հայաստանի
Ազգային գրադարան հրատ., 2008.- 79 էջ:

ԳՄԴ 84.4ֆր

ISBN 978-99930-65-57-9

© Հայաստանի Ազգային գրադարան, 2008թ.

ՍՈՒՏՔ

Ինձ համար շատ դժվար է առաջաբան գրել մի գրքի համար, որն ամփոփում է իմ հայրիկի թարգմանությունները: Դժվար է նախ, որ Հայրիկի հեռանալուց հետո առաջին անգամ եմ ձեռք տալիս նրա գրական գործերին. դրանք ինձ համար` ինչպես մասունքներ, որոնց կպել են հայրիկի մատները: Տարիներ ի վեր դրանք այնտեղ էին` իր գրասեղանին, ու ես շարունակ ուշացնում էի դրանք նայելու, դրանց ձեռք տալու պահը: Կարող է դա նրանից է, որ ինձ շարունակ թվացել է, թե հայրիկի հեռանալը պարզապես ժամանակավոր բացակայություն է, եւ ուր որ է նա պիտի տուն դառնա ու նորից նստի այդ գրասեղանի մոտ, նորից հակվի իր ձեռագրերին:

Գուցե շատ սենտիմենտալ բաներ եմ գրում` Հյուզոյի լուրջ գործերն ու դրանց հայրիկիս կողմից ամենայն խնամքով ու բացառիկ գրագետ թարգմանություններն ամփոփող գրքում որպես առաջաբան, բայց հուսով եմ, թե շատ շատերը պիտի բնական համարեն դաշնակահարուհի, կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր մայրիկի եւ ճանաչված դերասան, բանաստեղծ ու թարգմանիչ հայրիկի հեռանալուց հետո շարունակ նրանց հետդարձին անհուսորեն սպասող միայնակ դստեր իմ այս պահվածքը:

Հիմա երկուսի բացակայությամբ զգուշաբար, ակնածանքով ու խոնարհությամբ թերթում եմ հայրիկիս ձեռագրերը, թերթում եմ եւ ուզում եմ, որ որպես դերասան նրան սիրողները, թատրոնում ու կինոարվեստում նրա դերասանական հմայքներին սիրահարված մարդիկ ծանոթանան, իմանան նաեւ նրա գրական ու թարգմանական շնորհների մասին: Ժամանակին առանձին գրքերով տպագրվել են հայրիկի ստեղծագործություններն ու թարգմանությունները, բայց դա վաղուց էր, եւ նանավանդ ներկա սերունդը համարյա թե ծանոթ չէ այդ ամենին: Կարծում եմ, այս գրքի հրատարակությունը նախաձեռնողների նման ազնիվ ու պարկեշտ ընկերներով շրջապատված լինելու պայմաններում, դեռ ուժ ու կարողություն կունենամ, որպեսզի ամբողջությամբ լույս աշխարհի հանեն Կոթիկյան բանաստեղծի, թարգմանչի եւ արվեստագետի` վաղուց հրատարակված գրքերն ու անտիպ ձեռագրերը: Ծնողներիս հիշատակի խնկարկումի առաջին փորձն ասիւ Ազգային գրադարանի տնօրեն Դավիթ Սարգսյանի նախաձեռնությամբ ու աջակցությամբ հրատարակվող այս գիրքն է` Վիկտոր Հյուզոյի գրական գործերի ընտրանին Արման Կոթիկյանի թարգմանությամբ:

Կոնկրետ այս հրատարակության առաջաբանն իմ կողմից գրելու առաջարկը, բնականաբար, պիտի մերժեի, քանզի դաշնակահարուհուս համար դժվար պիտի լիներ մեկնաբանել թարգմանական արվեստ-

տը, մանավանդ՝ ներկայացնել Վիկտոր Յյուզոյի նման գրողի գործերը: Ուստի նպատակահարմար են համարում այստեղ մեջբերել Ավետիք Իսահակյանի գնահատանքի խոսքը Արման Կոթիկյան թարգմանչի մասին, որ Վարպետը գրել է հայրիկիս կողմից էդմոն Ռոստանի «Սիրանո Դը Բերժըրակ» չափածո պիեսի թարգմանության առիթով:

«Սիրանո»-յի թարգմանությունը ոճի, լեզվի, աֆորիզմների, սրախոսությունների տեսակետից և իբրև չափածո գեղարվեստական երկ-չափազանց դժվարին գործ է, եթե ոչ անկարելի, սակայն Արման Կոթիկյանը հաջողել է հաղթահարել դժվարությունները և տվել է մեզ որակավոր գործ, որ արժանի է գովասանքի եւ դրական գնահատանքի: Թարգմանությունը կարդացվում է հաճույքով, դյուրությամբ:

«Սիրանո»-ն թարգմանված է գրեթե բոլոր ժողովուրդների լեզուներով, և անշուշտ պատիվ կարող է բերել մեզ նրա հայերեն թարգմանությունն ունենալ: Պիեսի բեմադրությունն անկասկած կարող է հարստացնել մեր թատրոնների ռեպերտուարը՝ նկատի ունենալով նրա բեմական և գրական անհերքելի արժանիքները»:

Ես ուրախ ու հպարտ եմ, որ Վիկտոր Յյուզոյի բանաստեղծություններն առանձին գրքով առաջին անգամ հայ ընթերցողին հասել են հայրիկիս թարգմանությամբ:

Հայ ընթերցողին համաշխարհային գրականությանը ծանոթացնելու գործում իր այս համեստ ներդրմամբ հայրիկս կատարել է իր այն պարտքը, որի մասին հաճախ ասում էր ինձ ու մայրիկիս. «Բախտավոր ու բավարարված եմ ինձ զգում, որ տիրապետում եմ ֆրանսերենին, ուրեմն ինչո՞ւ չջանամ այդ բախտավորությունից բաժին հանել իմ հայրենակիցներին՝ նրանց ներկայացնելով Յյուզոյի նման հանճարեղ արվեստագետի գործերից գոնե մի մասնիկը»:

Երիցս օրինյալ է նրա այդ նվիրումը:

...Սիրելի ընթերցող, ահա քո դատին են հանձնվում Յյուզոյի երկերի՝ Արման Կոթիկյանի թարգմանությունները բնագրից: Գնահատանքի խոսք ասելու հերթը քոնն է: Շնորհակալություն:

ՍԵՂԱ ԿՈԹԻԿՅԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՉԻ ԿՈՂՄԻՑ

Հանրահայտ փաստ է, որ միջազգային գեղարվեստական գրականության մեջ չկա ավելի մեծ ժողովրդականություն և սեր վայելող մի այլ բանաստեղծ, քան Վիկտոր Հյուգոն: Եվ դա պատահական երևույթ չէ անշուշտ, այլ ունի իր տրամաբանական պատճառները: Պատճառներից գլխավորն այն է, որ մեծ հունամիստը ողջ իր ստեղծագործական կյանքի ընթացքում առանց մազաչափ վախենալու հակառակորդների հարձակումներից, կյանքի գնով անողոք պայքար է մղել ընդդեմ աշխարհավեր բռնակալության, հանուն ազատության և արդարության, հանուն բարու և գեղեցիկի, հանուն բովանդակ աշխարհի աննիրավված ժողովուրդների: Իր ապրած ժամանակաշրջանի ընկերային և քաղաքական հրատապ հարցերը այրել-կլանել են նրան, և նա ոչ միայն տենդագին արծագանքել է այդ հարցերին, այլ դարձել է դրոշակակիրը մարտնչող ջոկատի:

Հյուգոյի ամենամեծ արժանիքը կայանում է նրանում, որ նա հստակորեն և շիտակ ըմբռնել է գրողի սոցիալական դերը: Արդարև ի՞նչ արժեք կարող է ներկայացնել այն գրողը, որը կապված չէ իր ժամանակի հասարակական-քաղաքական կյանքին: Ընթերցող միլիոնները ամենից առաջ գնահատում են գրողին նրա բարձր հայրենասիրության և մարդասիրության, նրա անկաշառ նվիրվածության համար՝ հանդեպ տառապող մարդկանց բանակները: Նրանք գրողի մեջ փնտրում են ամեն բանից առաջ ազնիվ և վստահելի մարդը, և հեշտությամբ գիտեն զանազանել այդպիսին անազնիվ և արհեստավոր շաղակրատներից:

Այս է հիմնական պատճառը, որ ոչ միայն հեղինակի հայրենիքը եղող Ֆրանսիայում, այլև նրանից դուրս ամենուրեք անվերապահորեն սիրել են և սիրում են Վիկտոր Հյուգոյին:

Ընթերցողների սերն ու գնահատանքը գրողի հանդեպ պայմանավորված է նաև նրանով, թե նա ի՞նչ չափի անկեղծությամբ, բայց և գեղարվեստական բարձր ճաշակով, շոշափելի պատկերավորությամբ և վարակիչ հուզականությամբ է հագեցրած լինում իր ստեղծագործությունների յուրաքանչյուր տողը: Սա մյուս անհրաժեշտ և անբաժանելի տարրն է, որ առաջինի հետ միաձուլված կապում է ընթերցողին գրողի հետ:

Վիկտոր Զյուզոն եղել է արտակարգ հանճարի տեր: Ավելի քան վեց-տասնյակ նա անընդհատ արտադրել է մեկը մյուսից հիանալի արժեքավոր երկեր (արձակ թե չափածո), որոնք ընթերցելուց հետո դժվարանում ես միանգամից որոշում կայացնել, թե արվեստագետի երկերում ո՞րն է գերակշռողը՝ վիպասա՞նը, թե՞ բանաստեղծը:

Գրականագետների մեծամասնության կարծիքը եղել է և մնում է այն, որ Զյուզո-բանաստեղծն է գերակշռողը:

Սակայն հակառակ այս հանրահայտ կարծիքին, Զյուզոյի պեղծիան շատ աննշան տոկոսով է վերարտադրվել հայ թարգմանական գրականության մեջ:

Զյուզոն գրել է սկսում դեռ դպրոցական շրջանից, երբ 15-16 տարեկան աշակերտ էր գիշերօթիկ մի դպրոցում: Հատուկ սեր և նվիրատվություն ցուցաբերելով դեպի գրականությունը, նա 1819-ի վերջերը (17 տարեկան հասակում) իր երկու եղբայրների՝ Աբելի, Էոժենի ու մի քանի համախոհների հետ սկսում է հրատարակել «Գրական պահակ» (*Le Conservateur litteraire*) պարբերականը, ուր նրա լույս ընծայած բանաստեղծություններն ու գրական ուսումնասիրությունները ուշադրության են արժանանում ժամանակի ավագ գրողների կողմից, ոգևորություն պատճառելով պատանի Զյուզոյին:

1822-ին միայն, առանձին գրքով լույս է տեսնում Զյուզոյի բանաստեղծությունների առաջին ժողովածուն «Գեղոցներ և տարբեր քերթվածքներ» (*Odes et poésies diverses*) անունի տակ, ապա 1924-ին «Նոր տաղեր»-ը, իսկ 1826-ին նրա «Գեղոցներ և բալլադներ» ժողովածուն (*Odes et Ballades*): Երկու տարի անց նա լույս է ընծայում «Արևելականքը» (*Les Orientales - 1828*), որը ոչնչացնող մի դատավճիռ է հատկապես բալկաններում թուրք ջարդարարների կատարած խժոժությունների նկատմամբ: 1831-ին լույս տեսավ նրա մի նոր ժողովածուն «Աշման տերևներ» (*Les Feuilles d'Automne*) խորագրի տակ: 1835-ին՝ «Սթնշաղի երգերը» (*Les Chantes du Crapuscule*), 1837-ին՝ «Ներքին ձայներ» (*Les Voix Intrieures*): 1840-ին՝ «Շողեր և ստվերներ» (*Les Rayons et les Ombres*), ապա 1853-ին՝ հռչակավոր «Պատուհասները» (*Les Châtiments*), ուր հեղինակի հուզական աշխարհին ու ընկերային-քաղաքական ըմբռնումները զարմանալի արագությամբ հասունացած և խորացած

ենք տեսնում: Այնուհետև հաջորդաբար նույնպես հրապարակ եկան հեղինակի հետևյալ ժողովածուները.- «Փողոցների և անտառների երգեր» (Les Chants des Rues et des Bois), ապա՝ «Ահավոր տարին» (L'Annee Terrible) և վերջապես եռահատոր «Դարերի լեգենդը» (La Legende des Siècles) և դեռ մի քանի ուրիշ ժողովածուներ:

Մեկուկես տասնյակի հասնող նրա բանաստեղծական ժողովածուները խոշոր չափով հազեցած են խոր հուզականությամբ և անկեղծությամբ:

Այն մի քանի հատուկեմտ հայերեն թարգմանությունները, որոնք լույս են տեսել զանազան պարբերականներում, նախ՝ մեծ մասամբ գրված են խրթին և թանձր գրաբարով, երկրորդ՝ դժբախտաբար հեռու են բնագրի ոգին (կարևորագույնը) ճիշտ վերարտադրելուց: Մյուս կողմից էլ թարգմանիչներից ոմանք ոչ միայն քմահաճ հանդգնությամբ բանաստեղծության տների տողերը փոփոխության են ենթարկել (օրինակ 6 տողը փոխարինել են 8 տողով) այլև հաշվի չեն նստել հեղինակի ընտրած տողաչափերի, հանգավորման ձևերի նման «մանրուք»-ների հետ, որոնք պակաս դեր չեն կատարում բովանդակության էությունը ամբողջացնելու հարցում:

Սակայն նրանց նկատմամբ շնորհակալության խոսք ասելու մեր պարտքը մոռացության պետք չէ տանք, քանի որ այդ թարգմանությունների մեջ կան այնպիսիները, որոնք կատարված են մեզանից մի դար առաջ, օրինակ «La Prière pour tous» բանաստեղծությունը դեռ 1853 թվականին գրաբար թարգմանել է Խորեն Նարայեյը «Աղոթք հասարակաց» վերնագրով, իսկ 1864-ին Մկրտիչ Պեշիկ-Քաշյանը նույնպես գրաբար թարգմանել է «Ուրվականներ» («Les Fantômes») բանաստեղծությունը:

Իմ այս փոքրածավալ գրքույկի լույս ընծայման խթանողը եղել է բազմավաստակ գրող և թարգմանիչ Արշակ Չոպանյանի հետևյալ ցանկությունը. «Երանի թե հոն (Խորհրդային Հայաստանում.- Ա.Կ) ջանային հրատարակել հավաքածու մը Հյուզդոյի գեղեցկագույն քերթվածներեն գեթ մեկ մասին հայերեն թարգմանությամբ, որովհետև Հյուզդոյի մտածմանց և զգացմանց բարձրագույն արտահայտությունը իր բանաստեղծությանց մեջ է, որ կգտնվի» («Անահիտ» 1935, հուլիս-սեպտեմբեր միացյալ համար):

Անշուշտ շատ աննշան է և քիչ՝ թարգմանական գանձարանում

ներդրած իմ այս լուման, սակայն այդ քիչն էլ կապված է եղել մեծ դժվարությունների հետ, քանի որ Հյուզոյի սիմվոլիստական պատկերներից և արտահայտություններից շատերի հայացման համար հարկ եղող թարգմանչական պահանջկոտությունը ինձ պարտավորեցրել է բավականին շատ ջանքեր ի գործ դնել:

Այսուհանդերձ իմ թարգմանությունները չեն կարող գերծ լինել թերություններից, որոնց տոկոսը հնարավորի սահմաններում աշխատել են իջեցնել նվազագույնի: Երանի իրականացած լինեին իմ ցանկությունները:

Վիկտոր Հյուզոյի բանաստեղծությունների հայերեն թարգմանությունները առանձին գրքով առաջին անգամ են լույս տեսնում: Ցանկալի կլիներ, որ նորեր (հատկապես երիտասարդները) հրապարակ գային Հյուզոյի ժողովածուներից թարգմանություններ կատարող: Հոգ չէ, թե այդ թարգմանությունները քանակով քիչ լինեն: Այսպիսով, մի քանի տարվա ընթացքում մենք կունենայինք ծավալուն մի հատորյակ, որը պատիվ կարող էր բերել մեր ժողովրդին:

Ա.Կ.

«ԳԵՂՈՆՆԵՐ ԵՎ ԲԱԼԼԱԴՆԵՐ»

Գրքից

(Odes et ballades)

1822

«Odes et Ballades»
Գրքից

Լսիր, Եստիֆե

Pour ce aimez-moy cependant qu'estes bi
(Ուրիշ արտիկի բայ հարկ Գրքի Կ)

Ronsard

Լսիր, Եստիֆե,
Ընուն յարիւր մայրս արիւր
Յոյսով կարծիք կը դնուիս սուս
~~Գրքիս ինչ որ անգրգանատ բայ~~
Ընդհանուր ինչ որ Եստիֆե
Երկու կարծիք Եստիֆե Եստիֆե,
Երկու կարծիք Եստիֆե Եստիֆե :

Եւ, արի, Եստիֆե, Եստիֆե Եստիֆե
Որք շարիք Եստիֆե ու Եստիֆե
Արեւուն ինչ որ Եստիֆե Եստիֆե
Եւ ինչ որ Եստիֆե, ինչ որ Եստիֆե
Ուրիշ Եստիֆե Եստիֆե Եստիֆե
Եստիֆե Եստիֆե Եստիֆե Եստիֆե

ԼՍԻՐ ԻՆՁ ՄԱՂԼԵՆ

Ուրեմն սիրեցեք ինձ քանի գեղեցիկ եք

Լսիր, Մաղլեն,
Ձմռան ցրտերն անցան արդեն,
Հովտում հալվեց եղյամը սառ.
Շքախումբն իմ հեռու գնաց
Փողիարի հետ թափառահած,
Մենակ եմ ես, արի՛ անտառ:

Ե՛կ, տե՛ս, Մաղլեն, գարունը գաղջ,
Որի շնչից վարդ ու կակաչ
Ստանում են գույներն իրենց,
Լոկ քեզ համար, ի՛ն սիրելի,
Ծաղիկներով գոգնոցն իր լի
Թափ է տվել խոտերի մեջ:

Երնեկ մի գառ լինեի ես,
Որի բուրդը փրփրադեզ
Շոյեիր դու մատներիդ տակ.
Երնեկ լինեի մի թռչուն
Եվ քո կանչին քաղցրահնչուն
Արագ ճախրով գայի շիտակ:

Երնեկ, երնեկ լինեի այն
Վանականը Տոմբըլենյան

Հաղորդության սուրբ սեղանի,
Որի ունկին շրթներդ սեղմած
Շշնջում ես մեղքերդ - կամաց,
Պաղատելով սպեղանի:

Ա՛խ, կուզեի լինել և դեռ
Մի անխոհեմ ցայգաթիթեռ,
Որ պահ մտած մի տեղ թաքուն,
Գալիս խփվում է ապակուն
Ննջարանիդ՝ և թպրտում
Երբ մահճումդ ես դեռ կիսարթուն:

Կուրծքդ սեղմող պինդ կորսետից
Եվ թավշյա սև շրջազգեստից
Երբ ազատված կանգնել ես արդ,
Մերկ տեսնելու վախից դու քեզ
Հայլուդ վրա շուտ գցում ես
Շրջազգեստդ ժանյակազարդ:

Հերիք է որ ինքըդ կամիս
Եվ քո տունը - օ՛ սիրելիս -
Կլեցվի բյուր ծառաներով.
Դու կունենաս մի աննման
Դիպակապատ աղոթարան
Հրաշակերտ կամարներով:

Հերիք է որ դու ցանկանաս
Եվ փոխարեն այդ պարզ ծաղկանց

Որ քո գլխարկն են զարդարում,
Դու կկրես մի շքեղ թագ,
Մարգարտազարդ, ոսկեքանդակ,
Կոմսուհիք են ինչպես կրում:

Ջերիք է որ դու ցանկանաս՝
Իմ տան տիրուհին կդառնաս,
Կոմս Ռոժեն են ես ստուգիվ.
Թո՛ղ հյուղակդ, մտի՛ր իմ տուն,
Այլ խնդիր է եթե որ դու
Նախընտրես, որ դառնամ հովիվ:

Ջերիք է որ ^{դու} ~~թագ~~ շաքարեղեն
իմ զամ ցիրուցիկ հասաւսաւ,
Կոմս Ռոժե իմ ես ստուգիվ.
Թո՛ղ հյուղակդ ծիր իմ զամ,
Այլ խնդիր է եթե որ դու
Նախընտրես որ շաքարեղեն իմ:

1825

ՄԻ ԴԵՌԱՏԻ ԱՂՋԿԱ

Ինչո՞ւ ես թախծում, քնքուշ աղջիկ, մի՞թե օրերը
քո չեն պատկանում վաղ երիտասարդության

ԼԻՏՎԱԿԱՆ ԴԱՅՆԱ

Երբ չգիտես, թե որքա՞ն պատանությունն է չքնաղ
Մի՛ նախանձիր, ո՞վ աղջիկ, մեր տարիքին, եղի՛ր գոհ.
Մեր սիրտը մերթ ապստամբ և մերթ ստրուկ է, ավա՛ղ,
Եվ ծիծաղը մեր հաճախ տխուր է, քան լացը քո:

Քաղցր է անհոգ հասակն այդ, որ դառնում է մոռացում,
Նա անցնում է աննկատ թեթևասույլ քամու պես,
Ինչպես ուրախ, զնգուն ծայն, որ մարվում է եթերում,
Ինչպես ճայի մի սուր ճիչ այլաց վըրա փրփրադեզ:

Մի՛ շտապիր, ո՞վ աղջիկ, մտքերիդ տալ լրջություն,
Ուրախացի՛ր գարունով, հիշի՛ր, որ կա այգաբաց.
Քո ժամերն են ծաղիկներ իրար հյուսված գույնզգույն,
Թիթեռնիկները մի՛ պոկիր ժամանակից շուտ - նրանց:

Թո՛ղ տարիներն հասնեն քեզ: Մեկ է, բոլորս անխտիր
ճակատագրի գերին ենք և ինչ մեզ է վիճակվել
Կվիճակվի նաև քեզ - անհույս օրեր պարտադիր,
Երազների կործանում և գութ շարժող հաճույքներ:

Ուստի եղի՛ր միշտ ուրախ և անգիտակ չար բախտին,
Մի՛ մթագնիր լույս ճակատդ տխրությունով վշտալի,
Ոչ էլ լազուր աչքերըդ՝ արտացոլող քո հոգին,
Ինչպես պայծառ, անաղարտ անմեղության հայելի:

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Երկաթյա ձայն

ՎԵՐԳԵԼԻՈՍ

I

Ճակատագիրն ազգերի, ինչպես ծովը անհատակ,
Ունի անհայտ հորձանքներ, խորխորատներ և խութեր,
Կույրը միայն չի տեսնում փոթորիկներն երկնի տակ,
Կամ՝ ի՞նչ պայքար են մղում ալիքները քամու դեմ:

Բայց մրրիկներն մեծասույլ հույսի շնչով են առլի,
Ահա մի շող երկնքից մուրը ծակեց ու անցավ.
Օրհասական ճիչերին խառնվեց մի ճիչ բերկրալի,
Եվ ժխորում այս անլուր լսվեց թաքուն մի նոր ձայն:

Անցնող դարերն հերթի հերթ - հսկաներն այդ ազգակից -
Ճակատագրով շատ տարբեր, իղձով սակայն շատ նըման
Քայլում են մի հանգրվան՝ իրար ներհակ ճամփեքից,
Լապտերներում տարածն, նույն լույսն է վառվում սակայն:

II

Ո՛վ իմ մուսա, ժամ չէ, որ հայացքներովդ ինձ դիմես,
Դու հետևիր օղակին լուսապայծառ գալիքում,

Քանզի օրերն այս տարտամ, տարիները տխրահեծ
Յազիվ թողնեն ակոսներ հավերժական մեծ ծովում:

Մի՛ կասկածեք, դահիճներ, և դո՛ւ պարտյալ և գերի,
Պատմութիւնը ամենուր տանում է ջահն իր պայծառ.
Նա ելնում է գագաթներ, սուզվում խորքը վիհերի
Եվ ուր շիրիմ իսկ չկա հաճախ հիմնում մի տաճար:

Նա տանում է պսակներ հերոսներին սպանված,
Յաղթողների կառքերի խարխլած սռնակն է ջարդում.
Երազանքով քայլում է ի լուր կայսրությանց պարտված
Եվ ամենքին ցույց տալիս շիտակ ճամփան այս կյանքում:

Մի դոյակից հընօրյա նորածագն է ցույց տալիս,
Նըրա ձայնից դարերը մոտ են գալիս, միանում,
Եվ նա ձեռքն է տարածում մինչ ապագան անցյալից,
Որի մասին նոր պարտյալն ամոթանքով է հիշում:

Յավաքելով բեկորներն ծովամույն հին աշխարհի
Նըրա աչքը ծովից ծով հետևում է մեծ նավին.
Գիտի տեսնել ամեն ինչ զույգ եզրերից դարերի,
Եվ հողաթունքն առաջին և՛ օրորոցը վերջին:

SUSԻԿԸ

Մեռնել - ննջել

ՇԵՔՍՊԻՐ

Odes et Ballades ,,

Գլխից

Մայրից
(La Grand'mère)

To die - to sleep.

Shakespeare

(Մեռնել - ննջել)

Չիխուպի

« Բնած ես դու, գարթի՛ր, գարթի՛ր, տատիկ ջան,
Բնած պահի՛ր բերանդ շարժվում էր սակայն,
Այնպիսի՝ ինչպիսի սղոթելիս - ի՞նչ պատճառ
Որ այս գիշեր Սուրբ Կույս արձանի նրման
Շունչդ է լռած և շրթներդ ես անկենդան »:

« Բնած ես դու, գարթի՛ր, գարթի՛ր, տատիկ ջան,
Բնած պահի՛ր բերանդ շարժվում էր սակայն,
Այնպես՝ ինչպես աղոթելիս. ի՞նչ պատճառ,
Որ այս գիշեր Սուրբ Կույս արձանի նրման
Շունչդ է լռած և շրթներդ ես անկենդան »:

«Ինչո՞ւ գլուխդ հակել ես վար, չես խոսում,
Ի՞նչ չարություն արինք, որ չես սիրում մեզ.
Լամպն աղոտ է, տե՛ս, կրակն էլ օջախում
Մարմրում է. թե չխոսես մեզ հետ դու
Կմահանանք հատնող կրակի, լամպի պես»:

«Երբ արթնանաս է՛լ ո՞ւմ հետ ես խոսելու
Քանի որ մենք արդեն մեռած կլինենք,
Ողբ ու կոծերդ թռռներդ չեն լսելու,
Դու Տիրամոր օգնությունն ես հայցելու
Թևերիդ տակ մեզ պինդ պահած, վշտաբեկ»:

«Ձեռքերդ դի՛ր մեր ձեռքերի մեջ նորեն
Ու երգի՛ր գուսանների երգերից.
Ասպետներից պատմիր, որոնք վեհորեն
Իրենց կանանց ծաղկեփնջի փոխարեն
Թանկ ավարներ տանում էին ցնծալից»:

«Ասա՛, ո՞րն էր սուրբ նշանն այն, որ սարսափ
Ազդում էր չար ոգիներին: Ո՞վ տեսավ
Բելիարին՝ օդում թռչող սրարշավ,
Կամ ի՞նչ հակինթ շողշողում էր ճակատին
Յոթգլխանի այն հըրեշի ահագին,
Եվ թե ինչպե՞ս սև սատանան էր վախում
Թրիցն ահեղ քաջ Ռուլանի արնախում»:

«Կամ ցույց տո՛ւր մեզ Սուրբ Գրքում լավ պատկերներ,
- Ոսկի երկինք, կապույտ սրբեր, Սրբուհին,

Մանուկ - Ջիսուսն, եզը, մսուրն ու մոզեր -
Եվ մատովըդ կարդացրո՛ւ մեզ այն լատին
Աղոթքները, որ ուղղում են Արարչին»:

«Տատի՛կ, քիչ-քիչ նվազում է լամպը մեր,
Օջախի շուրջ պար է գալիս մի ստվեր.
Ոգիները գուցե մտնեն ներս հիմա,
Զարթի՛ր քնիցդ, աղոթքդ կիսատ թո՛ղ մընա.
Սիրտ տալու տեղ վա՞խ ես տալիս, վեր կա՛ց, վե՛ր»:

«Ինչպե՛ս սառն են թևերդ հիմա, տե՛ր աստված,
Դե՛, բաց արա աչքերըդ փակ ու վեր կա՛ց.
Խոսի՛ր, չէ՞ որ պատմում էիր մեզ հաճախ
Այս անցավոր կյանքի մասին և մահվան,
Ասա, ի՞նչ է մահը... լսում ես, ավա՛ղ...»:

* * *

Այսպես մենակ հեծեծում էին ընդերկար,
Այգը բացվեց սակայն տատը չզարթնեց.
Ջնչեց զանգի խուլ դողանջը միալար,
Եվ կիսաբաց դռնից մի մարդ նշմարեց,
Որ Սուրբ Գրքի առջև, թափուր մաճի մոտ
Երկու տղեկ կաղոթեին դառնահեծ:

« ԱՐԵՎԵԼԱԿԱՆՔ »

(Les Orientales)

1828

ԱՂԻՎՈՒ
(l'enfant)

Թարսի է առջի ապրիլիսի արտիկով սանջ աւիճանք
 քիտաւ հիմա շրմա է աւիճանքի տո քիտաւ ,
 Բիտի , սը քիտի չիտ աւիճայ .
 Բիտի , սը քիտի շարժ չիտաւ էիա Տարաւաւաւ
 Կարաւաւաւ շրմա քաւ , չիտաւաւաւ աւիճայաւ ,
 Չիտաւաւաւաւ աւիճայաւ :

Աւիճայ է ուր չիտաւ... Բայց ուր , աւիճայ չիտաւ չիտ
 Կարաւաւաւաւաւ տո քիտի , տո քիտաւ քիտի Գիտաւաւաւ
 Կարաւաւաւ է լաւ և շիտաւ .

Աւիճայ տաւ աւիճայ , աւիճայ ^{քիտի} Գիտաւաւաւ
 Այլ իմա չիտաւ քիտի չիտաւ իմա Տարաւաւաւ քիտի աւիճայ
 քիտի տաւ ^{քիտաւ} քիտաւ աւ Տարաւաւաւ :

Ինչ է քիտաւաւ , քիտի քիտի , աւիճայ քիտաւաւ , տո քիտի
 Կարաւաւաւաւ և քիտի քիտաւաւ տաւ քիտաւաւ
 քիտաւաւաւաւ-քիտաւաւաւաւ -
 Աւիճայաւաւաւաւ աւիճայ իմա է քիտաւաւաւ ,
 Կարաւաւաւ , իմա աւիճայ տաւ և քիտաւաւաւաւաւաւաւաւաւ
 քիտաւաւաւաւաւաւաւաւաւաւաւ :

ՏՂԵԿԸ

Թուրքն է անցել այստեղից՝ սփռելով սուգ ամենուր,
Քիոսն հիմա նըման է ավերակի մի տխուր,
Քիո՛ս, ուր խինդ կար անանց.
Քիո՛ս, որի լուրթ ծովում ցոլում էին ծառաշատ
Անտառները նըրա թավ, դոյակները այգեպատ,
Շուրջպարերը աղջկանց:

Ամայի է ողջ կղզին... Բայց ո՛չ, այնտեղ՝ պատի տակ
Կապուտաչյա մի տղեկ, մի հույն տղեկ գլխահակ
Նստած է լուռ և նկուն.
Որպես միակ օթևան, որպես միակ հեճարան
Այլ բան չունի խեղճ տղան քան մոռացված թմբին այն՝
Իր պես բուրյան ու ծաղկուն:

Ի՞նչ ես փնտրում, հե՛գ փոքրիկ, այս քարերում,
մերկ ոտով...

Ծովի այաց և երկնի լազուրի պես հոգեթով
Քո աչքերի ջինջ կապույտ
Արցունքները սրբելու համար ի՞նչ է հարկավոր,
Ասա՛, գուցե օգնեն քեզ և տխրությունդ ահավոր
Խինդի փոխեն շուտափուլթ:

Ի՞նչ ես ուզում, լա՛վ տղա, որ գլուխդ այդ գանգրահեր
Վար չհակես, այլ ուրախ բարձր պահես անվեհեր,
Որ գանգուրներդ այդ ոսկի
Առատ ընկնեն ուսիդ վրա և ճակատիդ ծիածան,

Այլ ո՛չ լացող ուռենու տերևների պես ցիրցան
Թափվեն նըման արցունքի:

Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ չես ժպտում ու չես խոսում, իմ դեղձան.
Պուրականերում դայլայլող քո ընկերների նըման,
Ի՞նչ ես լռել վարանոս.

Ուզում ես տամ քեզ ծաղի՞կ, հրաշք թռչո՞ւնն հեքիաթի:
- Քեռի,- ասաց հույն տղան, կապուտաչյա, ծաղկատի,
Փանփուշտ տուր ինձ և վառող:

Ինչ ես փրկումս, կո՞ղ փոփոկ, այս փայտում, սո՞վ ուր
Ծառն աչյուց և եղե՞ր լացառթ պես հաղթող
Քո աչքեր-ջրեջրացառթ -
Արցաբեթերս ստիպա համար ինչ է հարկալուս,
Ասես, Գուրդ աճե՞մ վե՛ր և սփռաբուսե՛ր, անբուսե՛ր
Իբե՞րի փոփո՞վ չարատարթ:

Ինչ ես աչյու՞մ, լայ՞լ սղուս, որ Գլուխե՛ր աչք Գուսթրուս
Վար չհաճե՛ր, աչք առաքե՛ր հարձր պահես և արե՛ր,
Ո՞ր Գուսթրուսե՛րդ աչք ^{նայի} ~~ստիպ~~
Ասա՛ր, ^{բեյտե} ~~համեմտե~~ ուսրթ վրա և հաճառթ ^{ճիսմա} ~~վարատարթ~~
Այլ ո՛չ լացող առաքե՛ր ստիպե՛ր պես չիքյուս
Իբե՞րի զմա առաքե՛ր:

ԳՐԱՎԿԱԾ ՔԱՂԱՔԸ
(La villa prise)
(Վեզիրը խալիֆային)

Ո՛վ թագավոր, քո հրամանով բոցն է լափում ամենայն ինչ
Եվ գորքերիդ գոռուգոչուն խեղդըվում է ոսոխի ճիչն.
Տանիքներում շառագունած արշալույս է բացվել կարծես,
Ու պար եկող բոցերն ասես սարքել են խոլ մի մեծ հանդես:

Սպանդն այս սուրբ հազարածեռք հսկայի պես դուրս է եկել
Ու մտել է տներից ներս՝ վերածելու դամբանների.
Այրեր, կանայք ու մանուկներ յաթաղանի տակ անարգել
Արդար մահն են գտել իրենց՝ դառնալով կեր ագռավների:

Անթիվ մայրեր հեծեծում են և անհամար կույսեր սիրուն
Ո՛վ խալիֆա, ավաղում են հասակները իրենց դալար,
Իսկ սիգապանծ երիվարներ վրաններից դուրս են բերում
Նըրանց՝ որոնց մարմնի վրա կան համբույրի հետք ու
պալար:

Տե՛ս, քաղաքն է պատանք հագել ինչպես դիակն
անշնչացած,
Տես, թե ինչպե՞ս հաղթ ձեռքը քո ծնկի բերեց պիղծ ոսոխին,
Քահանաներն աղոթելիս թրատվեցին ու ընկան ցած,
Դեն գցելով սուրբ գիրքն իրենց որպես անգոր
վահան չնչին:

Սալաքարի տակ ճգմեցինք մատղաշների միսն ու կաշին,
Նըրանց արյամբ ոռոգվեցին թրերը մեր՝ տակավ անհազ.
Քո ժողովուրդն - ո՛վ թագավոր - համբուրում է ոտքիդ
փոշին,
Որ հաղթողի սանդալիդ շուրջ շողում է հանց ոսկյա օղակ:

ԴԵՐՎԻՇԸ

«Երբ որևէ մահկանացուի մահվան ժամը գրված է անխուսափելի ճակատագրի գրքում, ինչ էլ անինա չպիտի կարողանա երբեք ճողոպրել իրեն սահմանված աղետաբեր գալիքից: Մահը նրան հետևում է ամենուրեք. նույնիսկ անկողնում վրա է հասնում, ծարավի շրթներովը ծծում է նրա արյունը և ուսին դրած տանում է»:

Մի օր Ալին անցնում էր, Ալի փաշան մեծանուն,
Որի առջև ամեն ոք իր գլուխն էր խոնարհում
Եվ խուլ կրկնում «Յա՛ ալլահ...»
Մեկ էլ հանկարծ մի դերվիշ, տարիների բեռն ուսին,
ճեղքեց ամբոխն ու սանձից պինդ պահելով նըրա ձին
Այսպես խոսեց անայլայլ:

«- Ո՛վ Ալի-Տեպելենի, ո՛վ դու լույսը լույսերի,
Որի անունն օրեցօր մեծանում է անթերի,
Ո՛վ դիվանի ընտրյալ,
Ունկն դի՛ր ինձ: Ճիշտ է, որ ստվերն ես փատիշահի,
Որն իր հերթին ստվերն է ամենազոր ալլահի,
Բայց շունն ես և անիծյալ:

Դու մի փայլուն սրվակ ես, լի չարիքով հարածուն
Յուր-սարսափ ես տարածում Ալբանների մայր հողում,
Նըրանց վզին տիրաբար
Պսաղում ես դու անվերջ՝ մանգաղն ինչպես խոտի մեջ,
Եվ շաղախ ես պատրաստում ապարանքիդ համար պերճ
Նըրանց արյան մեջ լուծված
Ոսկորներից անհամար:

Բայց իմացի՛ր, որ շուտով ժամինայի դռներին
Ուքերիդ տակ պիտ փլի հողը, դառնա քեզ շիրիմ.
Այնժամ աստված քեզ փրկի
Դատաստանից երկնային, վզիդ անրից ահավոր,
Որով կախվում են բոլոր անբարիշտներն մեղավոր
Սեզժին ծառից դժոխքի:

Պիտի խույս տա հոգիդ մերկ: Ոճիրներիդ մատյանից
Մի սատանա պիտ կարդա ցանկը բոլոր զոհերիդ,
Եվ դու շուրջդ պիտ տեսնես
Ուրվականներ արնաներկ, որոնք որպես հորդած ծով
Պիտի վազեն դեպի քեզ սարսափելի գոռոցով.
Պիտի դողաս շյուղի պես:

Եվ կորստյան պահերիդ իրենց անզոր պիտ զգան
Անրություններիդ անառիկ, նավատորմերդ հաղթական
Փութալու քեզ օգնության:
Այս այսպես է, ո՛վ Ալի, չկա ոչ մի խուսափում
Եթե նույնիսկ դու փորձես, ինչպես իրեան է փորձում
Մահից առաջ նենգությանը փոխել անունն իր զազիր,
Սատանային խաբելու հանդերձյալում անբասիր,
Զուր է փորձը, ո՛վ վեզիր»:

Ալին իր թանկ մուշտակի տակից մի թուր էր կրում,
Թուրանական մի կեռ թուր ոսկեքանդակ պատյանում,
Յետո երեք պիստոլետ և մի դաշույն երկսայրի.
Նա լսեց լուռ, անվրդով խոսքերը ծեր դերվիշի
Թեքած գլուխն իր կրծքին, խոկումներով վերհուշի,
Ապա անխոս ժպտալով հանեց մուշտակն իր հագի
Ու նվիրեց ծերուկին:

«ՊԱՏՈՒՀԱՄՆԵՐ»

(Les Chatiments)

1853

ՔԱՎՈՒԹՅՈՒՆ

Ձյուն էր գալիս... Երեկվա հաղթ բանական այսօր ջախջախվեց,
Եվ առաջին անգամ արծիվն իր գլուխը խոնարհեց.
Տխուր վիճակ... կայսրն ամոթով նահանջում է հուսաբեկ,
Թողած Մոսկվան իր ետևում բոցերի մեջ հրրաշեկ:
Ձյուն էր գալիս... թափվում անվերջ, դիզվում կոհակ առ կոհակ
Դեմը դաշտեր անծայրածիր, ճերմակ դաշտեր շարունակ...
Ո՛չ պետերի դեմքն ես տեսնում, ո՛չ դրոշներն են ծածան,
Երեկ հսկա մի բանակ էր, այսօր նախիր ցիրուցան,
Նահանջում է խելակորույս զորքն անգլուխ և անդեկ,
Չկա ո՛չ թև և ո՛չ կենտրոն խուճապունն այս ահաբեկ:
Ձյուն էր գալիս... ցրտից սառած վիրավորներ արնաքամ
Սատկած ծիու փորն են մտնում, որպես միակ ապաստան,
Ահա լքված մի կայանում հանդիպեցին փայտացած
Պահակների՝ պղնձյա փողն իրենց շուրթին դեռ պահած,
Նահանջում են... Մինչ ետևից գնդակներ են շառաչում,
Գրենադեր խեղճ զինվորներ ցած են ընկնում ու սառչում,
Ձյուն էր գալիս... և ցուրտ քամին սառույցներ էր կախում վար
Նըրանց փրչոտ մորուքներից ու բեղերից հողմավար:
Ձյուն էր գալիս, ձյուն էր գալիս, ձյուն էր գալիս անընդհատ,
Քայլում էին ոտաբոբիկ, քաղցած, ծարավ և վհատ:
Ռազմի մարդիկ չէին կարծես, այլ ոգիներ անկենդան,
Գորշ տեսիլներ, ուրվականներ, ստվերների մի շարան.
Կամ երկնքով թափառ անցնող թխպեր դժգույն ու անձև,
Որոնց հովն է պատառոտել ծվենների վերածել:
Եվ անծանոթ երկնքի տակ տափաստաններն անհամար
Վրիժառու հայացքն իրենց հառել էին անբարբառ.
Եվ ամեն ոք մահն էր զգում արհավիրքում այս ահեղ
Եվ պատանքն էր տեսնում կարծես փռված ձյունում, ամեն տեղ:

Այս դժոխքից կարո՞ղ էր գեթ մեկն ազատվել անվթար,
Զույգ ոտխ եւ ցուրտն ու ցարը, ցուրտը ցարից էլ վատթար:
Փախչում էին... և լայներախ տափաստանը ամալի
Որովայնունն իր անհագուրդ խժռում էր զորքն արքայի.
Եվ հազարներ թաղվում էին ձյան ծալքերում ահռելի,
- Օ՛, դու օրհաս Յաննիբալյան, Օ՛, դատաստան Աթիլի...
Եվ գետերի կամուրջներից խուճապագին անցնելիս
Մարդիկ, կառքեր զարկվում իրար ջարդվում էին բախումից:
Փախչում էին սարսափահար և ամեն մի վայրկյանում
Տաս հազարով պառկում էին և հարյուրով վեր կենում,
Այն անվանի բանակը չէր, որ վարում էր դեր երեկ
Մարշալ Նեյը, հիմա լքված մի ամբոխ էր նա անդեկ:
Ամեն գիշեր երբ մթնում էր տափաստանում այդ լռին,
Սարսափով լի զինվորները մղձավանջում ահռելի,
Տեսնում էին սվինավոր ուրվականներ որ ահա
Ահագնագոռ զոչյուններով գրոհում են իրենց վրա:
Այսպես ահա կործանվում էր մութ գիշերում մի բանակ,
Եվ կայսրն այնտեղ կանգնած էր լուռ, ինչպես կաղնի գլխահակ,
Որին մահվան տապարն անգութ խնայել էր որ ապրի,
Ավա՛ղ սակայն, չէ՞ որ ծառն այս հարվածներից տապարի
Շուրջը թափված ճյուղերն ահա տեսնում էր խոր կսկիծով,
- Երկի՛նք, մի՞թե հերիք չեղան չարիքներն այս լեռնացող...
Ու մինչ մահվան ճիրաններում զորքն էր մեռնում մեկ առ մեկ
Կայսրն ուղղվեց իր վրանը, ջարդված սրտով, վշտաբեկ.
Վրանումն իր քայլում էր նա, մտքերի մեջ խորասուլյզ,
Լուռ դողալով հոգին կրծող տեսիլներից սրտահույզ:
Նրանք՝ ովքեր բախտ ունեին դեռ կենդանի մընալու,
Որոնք կայսրի կամքի հանդեպ եղել էին միշտ հըլու
Եվ հավատում էին նրա հավետ փայլող վառ աստղին
Երբ որ տեսան նրա ստվերն ընկած ճերմակ պաստառին,

Ընդվզեցին անիծելով ճակատագիրն այն դժխեմ,
Որ շքապանծ այս հսկային դարձրեց անշուք ու նսեմ:
Կայսրը կարծես զգաց սրտում խանդաղատանքն իր զորքի,
Եվ չգիտեր ո՞ւմ հավատա, աղետների՞ն կրկնակի,
Թե՞ խոսքերին սրտին հասնող... Եվ փառքի մարդն այդ
անպարտ,
- Ջորավարը, Արքան հզոր, Նապոլեոնը Բոնապարտ -
Դողաց մի պահ և ձյունախեղդ լեզեռնների իր առաջ
Արտասանեց խոսքերն այս խուլ - «Ո՛վ ռազմերի դու աստված
Շատ չե՞ միթե պատիժն այս մեծ ինձ ի վերուստ սահմանված...»
Հանկարծ մի ձայն խավարի մեջ, շշուճջով մեղմ ու դողողջ,
Կայսրին կոչեց իր անունով և մրմնջաց - «Ո՛չ, դեռ ո՛չ»:

2

Օ՛, Վաթերլո, օ՛, Վաթերլո, տխուր հովիտ մարդակուլ,
Նման էիր դու եռացող ջրի լիքը թակույկում,
Կրկեսներում քո փայտաշեն, պուրակներում անվանի
Դաժան մահը տապալում էր գնդերը մեր հայրենի.
Մի կողմն ամբողջ Եվրոպան էր, մյուս կողմը լոկ Ֆրանսան,
Ահե՛ղ կռիվ... աստված պատռեց հույսերը մեր անասան.
Դասալքվում էիր, ավա՛ղ, մինչ հաղթանակն մոտ էր շատ,
Օ՛, Վաթերլո, լավ է լռեմ ու լաց լինեմ հուսահատ,
Քանզի վերջին զինվորները վերջին մարտի այս ահեղ
Նվաճեցին ողջ աշխարհը, դարձան մեծ ու փառահեղ,
Անցան Հռենոսն, անցան Ալպերն, դուրս քշեցին թշնամուն,
Շեփորներից պղնձակուռ նրանց հոգին էր երգում:
Գիշերն իջավ. ճակատամարտն ահեղ չափ էր ընդունում,
Հարձակումը համարյա թե հաղթանակ էր խոստանում,
Անտառապատ բլրին էին սեղմել Վելինգտոնին.

Նապոլեոնը դիտակն հաճախ դարձնում էր կենտրոնին,
Ուր կռիվը թեժացել էր, ուր խավարում սոսկալի
Մարտը արդեն վերածվել էր ձեռնամարտի կատաղի.
Այս ահավոր խառնարանում հանկարծ ձայնեց նա ուրախ
«Գրուշին է» մինչդեռ պարզվեց Բլյուխերն էր դա, ավա՛ղ:
Հույսը փոխեց բանակեղը, և խառնուրդն այդ բազմահոծ
Մռնչալով և ոռնալով ծավալ առավ ինչպես բոց.
Անգլիական թնդանոթներն ջախջախեցին կրկնակի
Քառակողմյան դասակները մեր անվանի բանակի,
Պատառ-ծվեն դրոշները սուրում էին մարտադաշտ,
Որ լեցվել էր հառաչներով մեռնողների դիտապաստ.
Մի վիհ կարծես կլանում էր իր շիկացած հընոցում
Ձորքերը մեր, որոնք հերթով գրկում էին մահը ցուրտ,
Եվ զարկերից համընդհանուր, պայթյուններից հըրաշեկ
Կարկտազարկ հասկերի պես զորքն էր փռվում մեկ առ մեկ.
Տամբուր-մաժոր սպաների ցցունքներից ծոպավոր
Տաք արյուն էր ծորում անվերջ, քամվում վերքից ահավոր:
Դաժա՛ն նախճիր, աղետավո՛ր ճակատագիր... և հանկարծ
Ձորավարը զգաց որ մարտն իրեն համար էր կորած.
Բլրի ետին պատրաստ կանգնած պահակազորքն արքունի
- Վերջին հույսն ու հենարանը - սպասում էր հրամանի.
- Դե՛ ինչ արած, շարժե՛լ գունդը - հըրամայեց: Նույն ժամին
Ձնգաց պղինձն վահանների և պողպատը սրերի,
Դրագոններ, նիզակավորք, ռմբաձիգներ շարք մտան,
Եվ շարժվեց հեծելազորն մեկ մարդու պես անվարան.
Բոլոր նըրանք, ովքեր հընում եղել էին Ֆրիդլանդում,
Ռիվոլիում - հաղթանակի շող օրերին անպատում -
Գիտակցելով որ գնում են դեպի կորուստ, դեպի մահ,
Իրենց կուռքի առաջով երբ անցնում էին զուսպ, անահ
Միաբերան վանկարկեցին «Կեցցե՛ կայսրը», իսկ հետո

Դանդաղաբայլ առաջացան ծիծաղադեմ, անվրդով
Անարգելով անգլիական հրանոթներն բարձրագոռ,
Որոնց ձայնեղ թնդուններին ծանոթ էին և սովոր:
Ավա՛ղ, թեքված դեպի գունդն իր Նապոլեոնը գլխահակ
Լուռ դիտում էր հուր-բոց թքող հրանոթների ժայթքի տակ
Յերթով ընկնող գումարտակներն գրանիտյա անկոտրում,
Որոնք անհետ հալչում էին ինչպես մոնը խարույկում.
Գընում էին նրանք հանգիստ, զեն ի ձեռին, համարձակ,
Գըլուխները բարձր պահած անցնում դասակ առ դասակ:
Ո՛չ իսկ մեկը չնահանջեց: Փա՛ռք Ձեզ անմահ հերոսներ,
Փա՛ռք և հավերժ պայծառություն հիշատակին Ձեր անմեռ...
Իսկ բանակի մնացորդը տատանվում էր տեսնելով
Ջորքի անհետ կործանումը մարտադաշտում արնալող.
Մեկ էլ հանկարծ հուսահատի ոռնոցներով խժալուր
Խելակորույս զինվորներն այդ օրհասի մեջ մի անլուր
Պատառոտին դրոշները հայացքներով դիվական,
Որից նույնիսկ ահաբեկվեց ամենից քաջ զորքն անգամ:
Անասելի, հըրեշավոր խուճապն էր դա, որ չոքեց
Ողջ բանակի ուղիղ սրտին ուրվականի նըան մեծ,
Կանգնեց ամեն զինվորի դեմ և ձեռքերը գալարած
«Ով կարող է փրկի կյանքն իր» աղաղակեց ու գոռաց:
«Փրկե՛նք կյանքներս» կրկնում էին հազարավոր բերաններ,
Եվ խուճապյալ զինվորները փախչում էին դաշտն ի վեր.
Կարծես հանկարծ նըրանց միջով անցել էր մի սև սամում
Եվ զազազած մարդակույտն այդ իրար խառնել թոպեում:
Մեկ՝ պարենի ամբարներում, մեկ՝ սայլերում փոշեպատ,
Մեկ՝ հաճարի հասկերի մեջ թաքնվելով հուսահատ,
Դեն շարտած գլխարկ, թիկնոց, դըրոշակ և հրացան
Պրուսական թրի տակով նըրանք թողին հեռացան.
Եվ - ո՛վ ամոթ ու նախատինք - Դասակներն այդ հարածուն

Դողուն էին, ոռնուն էին, լալիս էին ու փախչում.
Ինչպես հարդը բոցավառվող, որ թռչում է հողմի հետ,
Այդպես բանական անհետացավ ակնթարթում դառնաղետ:
Եվ հովիտն այս, որ արդ, ավա՛ղ, երազանքի վայր է լոկ,
Տեսավ փախը նըրանց՝ որոնց ահեղ թրից սոսկալով
Ամբողջ աշխարհն էր փախ տվել: Եվ քառասուն տարի անց
Նույն այդ տխուր հարթավայրը - վկան անլուր դառնությանց, -
Ուր մարդն այնքան զոհեր տվեց իր աստծուն որպես հարկ
Դողուն է դեռ վերհիշելով հսկաների փախն անարգ:

Նապոլեոնը լուռ դիտում էր հոսքը մարդկանց անհամար,
Զինվորների և ձիերի. ու նա կարծես կացնահար
Յանկարծ զգաց մորմոքների վերադարձը սրտից ներս
Եվ ձեռքերը երկինք պարզած ասաց. «մեռան զինվորներս:
Ինքս պարտված, կայսրությունըս բաժակի պես փշրված,
Մի՞թե պատիժդ չէր այս անգամ, որ կատարվեց - ո՛վ աստված...»
Եվ աղմուկում թնդանոթի, գոռոցներում բարձրագոչ
Լսեց մի ձայն ծանրակշիռ, որ ասում էր. «Ո՛չ, դեռ ո՛չ»:

3

Նա տապալվեց: Աստված փոխեց Եվրոպայի հին շղթան:
Ծովի խորքում, ուր խավարով պարուրված է ամեն բան,
Կան սուր խութեր - բեկորները հըրանյութի հընօրյա:
Ծակատագիրը վերցրեց գամեր, վերցրեց մի մուրճ և շղթա
Եվ կենդանի բռնած նըրան - ով երկնից շանթ էր կորզել -
Տարավ ժայռի հարյուրամյա սեպ գագաթին բևեռել,
Գրգռելով սուր հեզնանքով ծիծաղներով իր լկտի
Անգլիական գիշանգըղին, որ նըրա սիրտն կրծմտի:

Ի՞նչ մայրամուտ տխրատեսիլ մի մեծաշուք պերճությամ...
Այգաբացից մինչ ուշ գիշեր, մինչ ժանտ խավարն անսահման
Մենակություն, ահեղ լքում, բանտարկություն օրերով.
Դռան շեմին կարմիր պահակ, հորիզոնում մթին ծով,
Եվ մերկ ժայռեր, դժնյա թփեր, խեղդող ձանձրույթ և տանջանք,
Առագաստներ՝ որք սուրում են ինչպես հույսի անրջանք,
Ու միշտ աղմուկն ալիքների, միշտ աղմուկը հողմերի...
Մնաս բարյավ, ծիրանեգույն մետաքս վըրան արքենի,
Մնաս բարյավ, սպիտակ ձի, որին Կեսարն էր խթում...
Էլ չի լավի թմբուկների մարտահրավեր գոռ թնդունն,
Էլ չեն լինի թագավորներ սարսափի տակ մշտական,
Չկա թիկնոցն արքայական և հենց ինքը մեծ արքան,
Բայց երեկվա Նապոլեոնը Բոնապարտ է միշտ նորից,
Չռովմայեցի՝ որ խոցվել է պարթևական նիզակից:

Նա տխրագին վերհիշում է բոցավառվող Մոսկվան,
«Կանգ ա՛ռ», - նըրան ասում է չոր, անգլիական ժամապահն:
Որդին նըրա գերության մեջ, կինն օտարի ձեռքերում,
Առավել վատ քան պիղծ խոզը, որ տիղմումն է թավալվում,
Իր ստեղծած Սենատն անգամ ոտնահարում է նըրան...
Երբ լռում է քանու ձայնը ծովեզերքում անկենդան,
Ապառաժի զանգվածներում, փլատակաց մեջ մենակ
Թափառում է նա մտազբաղ - գերին այաց տխրունակ.
Եվ նայելիս հպարտ, մռայլ գոռ լեռների, երկնքին,
Նա տարվում է երազներով հաղթանակի և փառքի,
Աչքերիցը կայծ է թռչում ռազմի օրերն հիշելով,
Եվ մտքերը թափառում են արկածների նոր ճամփով:

Օ՛, մեծություն, օ՛, անմեռ փառք, ունայնություն և սակայն,
Արծիվները, որ ճախրում են, ճանաչելու չեն նըրան:

Թագավորներ վերցրին կարկին շրջանակի մեջ դրին,
Որ նա իրեն խեղդված զգա: Իսկ դալուկ մահն իր հերթին
Ավելի էր նկատելի դարձնում դեմքն իր դժնյա,
Նման տխուր առավուտի խորհրդավոր մի օրվա:
Նրա հոգին տրոփում էր շիջելու մոտ լույսի պես,
Եվ մի օր էլ մահճի վըրա դըրեց թուրն իր - համր ու հեզ,
Թրի կողքին հանգիստ պառկած «Ժամս է հասել» մրմնջեց
Ու թիկնոցով Մարենգոյի դեմքն իր դանդաղ նա ծածկեց.
Իր առաջով անցնում էին մարտերն ահեղ մեկ առ մեկ,
Ահա Նեղոսն ու Դանուբը... Եվ նա խոսեց վշտաբեկ,
«Ազատության ձայնն էր հնչեց և ես կրկին հաղթական
Նորից տեսա արծիվներիս իրենց ճախրում մարտական»:
Իսկ երբ շրջեց գլուխը մեղմ, նախամահյան ճիգով մի
Նա նշմարեց ինչ-որ մի ոտք այդ ամայի տան շեմին.
Հուղզոն Լուռն լուռ կանգնել էր հենց դռան մեջ կիսաբաց,
Ջախջախվում էր կրնկի տակ հիմա հսկան շքապանծ.
Եվ նա գոռաց. «Է՛լ այս անգամ լրիվ է չափն հատուցման,
Ո՛վ մեծո՞ր աստված, չկա՞ միթե պատիժներիդ մի վախճան.
Տանջանքներըս բավ համարիր, հայցում եմ քեզ՝ իմ Տիրոջ...»
Սակայն ձայնը անծանոթի նորից կրկնեց. «Ո՛չ, դեռ ո՛չ»:

4

Դեպքերը սև կուլ են գնում տարածության մեջ ունայն...
Նապոլեոնը ընկավ մի օր դիակի վրա Կայսրության.
Նա հանգչում է հիմա խաղաղ ուռենու տակ հովասուն
Սակայն երբեք անունը իր աշխարհում չի մոռացվում.
Մոռացվել է բռնակալը, բայց հիշում են հերոսին:
Պոետները խարանելով արքաների երեսին
Դահիճ բառը, նըրա շիրմին իրենց երազն են տանում.

Որք մնացած պատվանդանին արծանն է իր բարձրանում:
Երբ հայացքդ վերև հառես դու կտեսնես քեզ վըրա,
Ողջ Փարիզի վըրա իշխող լուսաշող դեմքը նըրա.
Ցերեկը նա կապույտունն է, գիշերն՝ աստղերի բույլուն,
Պանթեոնի սյունի վըրա նըրա անունն է փայլուն:
Նըրան դիտում են միմիայն մեծ դեպքերի անկյունից,
Նըրան հիշում են միմիայն պայծառափայլ օրերից:
Այս եզակի մարդը կարծես արբեցըրեց պատմությունն,
Կուրացըրեց փառքի շողքով սառն աչքերը թշնամու:
Մարդիկ այցի գալիս են արդ Արկոլ, Էսլինգ, Աուստերլից,
Ինչպես քանդված դամբաններին՝ հռովմեական օրերից:
Տարեթվերն այն փառապանծ դեպի իրենց են քաշում
Ազգերին որք ջերմ ծափերով, հանդիսությամբ մեծաշուք
Պիտի անշուշտ ողջունեին, եթե դուրս գար հողից նա,
Մերթ Կոնսյուլը կուռ մարմարյա և մերթ կայսրը պղնձյա:

5

Համբավն հնչում է, երբ մարդն է մեռնում,
- Չի լսվել նըման բան ամենևին -
Լուռ ունկնդրում է նա իր դամբանում,
Թե ի՞նչ է խոսում երկիրն իր մասին:

Երկիրն ասում է. «Փառքը անարգել
Բոլոր տեղերում հետևեց նըրան.
Ո՛վ դու, պատմություն, երբեք չես տեսել
Ձարմանահըրաշ մի հերոս նըման:

Փա՛ռք այս հողի տակ ննջող մարտիկին,
Փա՛ռք այս մեծագույն զորավարին քաջ,

Նըրան՝ ում տեսանք բարձրանալ երկինք,
Կանգնել առաջին սանդուխքի առաջ:

Նա իր հոգին էր տանում կռվի բեմ՝
Մոսկվան, Մադրիդը վերցնելու համար,
Եվ մարտնչուն էր ճակատագրի դեմ,
Որպեսզի իղձերն անվեն ի կատար:

Եվ ամեն անգամ մարտի մտնելիս
Այս հսկայաքայլ մարդը անվեհեր
Առաջարկում էր աստծուն մի կապրիզ,
Բայց աստված միշտ էլ նըրան մերժում էր:

Նա սովորական մարդ չէր, այլ գերմարդ
Նա ասում էր լո՛ւրջ, ճառագած դեմքով՝
Հայացքը ուղղած դեպ Հռոմն անպարտ.
- Ես եմ իշխում արդ նըրան իմ զորքով:

Նա ցանկանում էր - հերոսը, արքան,
Փարոսը, Քուրմը - Լուվրը վերածել
Մի Կապիտոլի: Եվ նոր Վատիկան
Սեն-Կլոյի սրտում արագ ստեղծել:

Նա՝ կեսարն այդ վես, կասեր Պոմպեոսին.
- Հըպարտացի՛ր, որ իմ թիկնապահն ես.
Փայլում էր նըրա թուրը հըրածին
Ինչպես կայծակը արեգակնագես:

Փառասիրությամբ համակված լրիվ
Նա երազում էր մոլեգին կրքով,

Բոլոր ազգերին աշխարհացրիվ
Ծնկի չոքեցնել իր առաջ հերթով:

Ազգերն ուզում էր միացնել իրար,
Եվ լեզուները դարձնելով մեկ
Աշխարհն ընդգրկել Փարիզում անմար,
Տարածել Փարիզն հենց աշխարհով մեկ:

Ինչպես Կյուրոսը հին Բաբելոնում,
Նա ցանկանում էր կրթով անհագուրդ
Իր ձեռքում պահել աշխարհը անհուն
Ստեղծել մի գահ և մի ժողովուրդ.

Նոր մի կայսրություն հիմնել իր անվան
- Հակառակ ոմանց հայհուլների սին -
Որին նախանձեր նույնիսկ Եհովան
Երկնից դիտելով Նապոլեոնին»:

6

Հաղթող մեռավ, բայց վերջապես ազատությունն իր տեսավ,
Օվկեանոսը նըրա դագաղն վերադարձրեց Ֆրանսա:

Երկու-վեցյակ տարուց ի վեր հանգչում է նա ոսկեզօծ
Գմբեթի տակ՝ սրբագործված աքսոր-մահով դառնախոց:
Երբ անցնում են մարդիկ հերթով հուշարձանի կողքով լուռ,
Պատկերում են նըրան նորից թագը գլխին ոսկեհուռ,
Մետաքսահյուս պատմութանում մեղուներով զարդարված
Կամարի տակ հանգիստ պառկած դագաղում իր լուսամած,
Նա, ուն համար ողջ աշխարհը թվում էր նեղ չափազանց,

Ձախն ձեռքով իր գայիսունը, աջով թուրը պինդ բռնած,
Ուքերի մոտ մի մեծ արծիվ անսահման վիշտն աչքերում,
Եվ մարդիկ, որ մրմնջում են. «Այստեղ Կեսարն է քնում»:

Պայծառության գրկում թողած անծայրածիր ոստանը,
Նա քնում է լուռ, անվրդով, հանգստավետ իր տանը:

7

Եվ մի գիշեր (միշտ գիշեր է հողակույտի տակ մռայլ)
Նա արթնացավ. կարծես նրա զույգ աչքերի մեջ անփայլ
Վխտում էին տարօրինակ ժանտ տեսիլքներ լուսարծակ,
Որոնց քրքիջն հնչում էր սուր առաստաղից քարածածկ:
Վախից կապտած ոտքի կանգնեց, մինչ տեսիլքը մեծացավ
Եվ - օ՛, սարսափ - ճանաչ մի ձայն այսպես խոսեց սրտացավ.

- «Վեր կա՛ց, վեր կա՛ց, Սենտ-Էլենը, Վաթերլոն և Մոսկվան,
Աքսորը բիրտ, բանտապահը, գոռոզամիտ Անգլիան,
Որք քո մահվան հուսկ պահերին չոքել էին մահճիդ վրա,
Բոլոր դրրանք դեռ ոչինչ են. հատուցո՞ւմը - ահա՛ նա»:

Ձայնը հանկարծ դարձավ դաժան, դառնագին և հեզնական
Ոչնչացնող սարկազմով լի, որ միտում էր մի վայրկյան
Կիսաստվածի սիրտը խոցել և արյունել անպայման:

- «Նապոլեո՛ն, քեզ հեռացրին քո երկնագույն պանթոնից,
Ո՛վ մեծդ արքա, քեզ ցած բերին քո բարձրաբերձ կոթողից,
Նայի՛ր, նայի՛ր իշամեղվի պարսի նըման թունալից
Ավազակներն այդ ոճրագործ, հաղթողներն այդ ռխակալ
Քեզ բռնեցին և դարձրին աքսորական, բանտարկյալ,

Քո պղնձյա բթամատին թաթովն իրենց դիպչելով.
Եվ դու հանգար ինչպես աստղը այգից առաջ մայր մտնող:
Նապոլեոն, քեզ մեռցըրին, բայց ծնվեցիր դու նորից
Չըրաշագործ անմահության արևալույս արգանդից:
Սակայն նըրանց պիղծ շրջանուն ծաղրվում ես անընդհատ,
Քեզ բարձրածայն «մեծ» են կոչում, մինչ իրար մեջ՝ «տխմար

բար»:

Թափառում են փողոցներում հտափտներն այդ կրկնակի,
Որոնք իրենց թուրը կուլ տալ հանդուրժում են ի հարկին,
Եվ կուտակված բազմությանը - զվարճության ծարավի -
Բղավում են. «շուտո՛վ, շուտո՛վ, ներկայացումն կսկսվի.
Խաղալու ենք «Կայսրությունը», որտեղ Պապը կստանձնի
Բուդդայական քուրմի դերը, իսկ ռուս ցարը՝ սերժանտի:
Մենք բոլորս էլ զարմիկներն ենք Նապոլեոն մեր քեռու,
Մագնան, Ռուեր, Ֆուլդ և Պարյո ազգականներ չեն հեռու:
Խլացուցիչ ծափերի մեջ ցուցադրում են մի Սենատ,
Ուր մարդկանց տեղ երևում են մարիոնետներ ավտոմատ:
Արծիվը քո, որ ճախրում էր բարձունքներում լայնարձակ
Ճեմիշների խոտով լցրին ու դարձըրին խրտվիլակ.
Իենայի մարտադաշտից տոնավաճառ ընկավ նա,
Գահիդ փռված դըրոշակն այն կտրատեցին անխընձա:
Ողջ Ֆրանսան կողոպտեցին ավազակներն անաստված,
Պատառ-ծվեն շորերն իրենց արյունով են ներկըված.
Օրհնաջրի ավազանում Սիբուրն հիմա լվանում
Եվ մաքրում են նըրանց լաթերն: Իսկ դո՛ւ, առյու՛ծդ մեծամուն,
Համարվում ես նրանց ծառան. տերը կապիկն է չնչին,
Որ անունդ է շահագործում - Նապոլեոն առաջին...:
Հաղթանակիդ գինին նըրանց ամոթով է հարբեցնում,
Քո մոխրագույն ըրտենգոտը այժմ Կարտուշն է հագնում:
Մանր փողեր հավաքում են գլխարկիդ մեջ անվանի,

Իսկ դրոշդ գործածում են որպես սփռոց սեղանի.
Այդ անմաքուր սեղանի շուրջ նստած զինի են խմում,
Կամ խարդախված խաղակարտով գեղջուկներին պլոկում:
Դու այնտեղ ես, սեղանի շուրջ, նըրանց պղտոր հավաքում,
Եվ այն ձեռքը, որ բռնում էր մայր դըրոշը Լողիում,
Այն բազուկը, որից կայծեր թռչում էին Բոնապարտ,
Քեզ օգնում են կարտ կեղծելու: Իսկ Կաբլիեն ոճրապարտ
Մտերմաբար թեթևակի խփում է քեզ արմուկով,
Եվ Պիետրին միշտ ժպտերես քեզ հետ խոսում է «դու»-ով,
Մոպան հանկարծ փորիդ զարկում թույլ է տալիս կատակել,
Եվ գողերն այդ, մարդասպաններն, խաբեբաներն դյուրընտել
Գիտեն անշուշտ որ պիտի գա հատուցման օրն վաղ թե ուշ,
Ինչպես հասավ մի օր էլ քեզ որպես հոգիդ ծակող փուշ:
Կենացներ են խմում հերթով, բաժակներ են դատարկում
Եվ Պուասին Սենտ-Էլենի պատվին նորից է լցնում:
Խնջույքներ են, որ թնդում են կեսգիշերից առավոտ,
Եվ ամբոխը խռնվում է դարպասների դռան մոտ`
Դիտելու և ճանաչելու իր տերերին մորթապաշտ.
Նա սուլում է, աղմկում է, հրիռում է և անհաշտ
Բղավում է. «Դու է՞լ այստեղ շրջապատված գողերով.
Հոմերոսով սկսել և վերջացնել Կալլոյով...

Օ՛, փառահեղ էպոպեի վերջին գլուխ ահարկու...
Տրոլլոնն ու Շեդեդանժը - խեղկատակներն այդ երկու
Կանգնած են արդ վատահամբավ մի բարաքի պատի տակ
Ուր Մանդրենը հանրածանոթ-ավագակն այդ սանձարձակ -
Ծիծաղում է իր Կեսարի թիկնոցի մեջ ինքնագոհ,
Իսկ դո՛ւ, ստվերդ արքայական, թմբուկ զարկում հաճույքով»:

Սարսափելի տեսիլքը չար լռեց մի պահ: Արքան մեծ
խավարի մեջ վհատության ահեղ մի ճիչ արձակեց,
Աչքը գետին, երկու ձեռքը կատաղորեն պարզած վեր
Դեպ մարմարյա Յուզարձանի հաղթականներն անվեհեր:
Իսկ սպիտակ ուրուներն այն մատով ցույց էին տալիս,
Լսում էին ինչպես հսկան հառաչում էր ու լալիս:

Մեռելային լռության մեջ հանկարծ գոռաց նա ահեղ.
«Ո՞վ ես դու, ո՞վ, որ ինձ անվերջ հետևում ես ամեն տեղ,
Պատասխանի՛ր, չարագուշակ տեսիլների դաժան դև»:
- Քո ոճիրն եմ - պատասխանեց անհայտ ձայնը այն ոտիս:
Դամբարանը հանկարծ լցվեց տարօրինակ մի լույսով,
Նըման աստծու պայծառության, երբ վրեժը անսովոր
Իր բոցերի մեջ է առնում գահը նըրա զորավոր.
Այնժամ նըման Բաղդասարի սև տեսիլքին անբարբառ
Նապոլեոնի գլխի վերև մթուն շողաց երկու բառ.
Բո՛նապարտը անօգնական որբի նըման կարեվեր
Դողդողալով կարդաց անխոս... - **Տասնըութը Բրյումեր:**

**«ՓՈՂՈՅՆԵՐԻ ԵՎ ԱՆՏԱՌՆԵՐԻ
ԵՐԳԵՐ»**
(Les Chansons des rues et des bois)
1865

Չքաջ Մարտիկոսի Գերբայ.
 (pour Jeanne seule)

I

Բախարիլե ապարիտիս իմ
 Ահապարիլե ապարիլե. (պարիլե)
 Բարձրագու զիս իմ զորս չաքի
 ու զժպիտիս ոչ է ապարիլե :

Բարձրագու իմ զիս իմ
 Ինչ զիս է իմ իմ իմ
 Կրկնապարիլե պարիլե,
 Կարիլե իմ իմ իմ :

Կայ զիս իմ իմ իմ իմ ;
 Բարձրագու իմ իմ իմ...
 Ինչ իմ իմ իմ, իմ իմ, իմ իմ,
 Այն իմ իմ իմ իմ իմ :

ՄԻԱՅՆ ԺԱՆՆԱՅԻ ՉԱՄԱՐ

1

Ես լիովին անտարբեր եմ
Ահազանգին պալատական,
Թագուհու հետ հաշիվ չունենմ
Ու չգիտեմ ո՞վ է արքան:

Խոստովանանք՝ որ չեմ հիշում
Ի՞նչ լեզվով է կարդում կյուրեն
Կիրակնօրյա պատարագում,
Լատիներե՞ն, թե հունարեն:

Իսկ երբ հույզով լսում եմ ես
Ծտերի ծիվն իրենց բնում,
Ի՞նչ եմ խորհում, ժամնա, գիտե՞ս,
Այն՝ որ միայն քեզ եմ սիրում:

Գիտե՞ս ինչ եմ մտաբերում,
Երբ ուզում ես քո սլացիկ
Մերկ ոտներով անցնել առուն,
- Կարապի քայլքը գեղեցիկ:

Եվ գիտե՞ս ինձ ինչն է հուզում,
Այն՝ որ հեռվից կարծես արագ
Ինձ քաշում է դեպի մեր տուն
Մի աննշմար շղթա բարակ:

Գիտե՞ս ինչն է ինձ վախեցնում,
Այն՝ որ քո շող արևի հետ
Դու կարող ես իմ հեզ սրտում
Մերթ հոսեցնել արցունքի գետ:

Բայց գիտե՞ս ինչն է էական,
Այն՝ որ հագիդ շրջազգեստի
Մեկ աննշան ծաղիկն անգամ
Թանկ է ինձ՝ քան աստղերն անթիվ:

2

Վայրն այս կուսական, անտառն այս անկոխ,
Չեռու՝ տրորված շավիղներից բյուր,
Քո այցից, ժաննա՛, տեսքից լուսաշող
Դարձել են կարծես առավել մաքուր:

Այգը նըման է քո թարմ հասակին,
Ժաննա՛, երկնի տակ ինչքա՛ն սրտեր կան,
Որոնք կրկնակն են, սերն են ամմեկին
Այս կույս վայրերի, առասպելական...:

Ողջ այս հովիտը դարձել մի հանդես
Իր մեծ բերկրանքը մատուցում է քեզ.
Եվ ծաղիկները քո գլխին սիրուն
Կարծես օրհնանքով պսակ են դնում:

Ամեն-ամեն ինչ քեզ մոտ է ձգտում
Ցանկալով դիտվել, դիտել կաթոգին,

Հաստատ համոզված, որ քո պարզ սրտում
Անկեղծություն կա և լույս՝ քո դեմքին:

Քո մեղմությունը այնքան է զորեղ,
Որ պուրակումն այս ծառերից առկախ
Բուներից հիմա ծիտիկներն անմեղ
Գլուխներն հանած ծվում են ուրախ:

3

Բնությունը լի է սիրով
Բերկության շուրջ մեր այս համեստ.
Ծաղիկները կարծես հերթով
Բարձրանում են, որ տեսնեն քեզ:

Ե՛կ Անժելիք, չքվի՛ր Օրգոն...
Երգն այս հեզմող ձմեռն անգեմ
Նահանջել է և թանձրաքող
Ամպերի մեջ կորել արդեն:

Պայծառություն մեր սրտերի,
Ուր երգեր կան երջանկության,
Անուշ գարնան այցով բարի
Առավել քան դարձել է թանկ:

Հունիսն հիմա դաշտ ու ծմակ
Ծածկել է բյուր ծաղիկներով.

Առատության ծով են համակ
Վարդաստաններն արևալող:

Ծիծեռնակը մոտ է գալիս
Քո աչքերին, որպեսզի դու,
Հեշտ կարենաս հաշվել, հոգիս,
Փետուրներն իր թևի երկու:

Քո հնայքի ցուլքը մաքուր,
Թարմությունը քո մանկական.
Շողք են տալիս երկնին լազուր
Եվ այգերին հավերժական:

Ժաննա, ճերմակ շուշանն հովտի
Գոհ է, որ քեզ նման է շատ.
Հոգիդ սափորն է հավատի,
Ուր տատրակն է ընպում ազատ:

Եվ գրքին ինչ կեցե է հուշում,
Այն որ գրքից կարծես ազատ
Ինչ կարծում է շեղի 7-ի չին է
Գր մեզ յար 20-ի կարծում:

ՍԵՐՄԱՑԱՆԸ

Վերջալույսն են դիտում անհագ
Նստած գյուղի մատռան շենքին.
Խաղաղ մեռնող լույսերի տակ
Աշխատանքի պահն է վերջին:

Ու տեսնում են հույզերով լի,
Որ ցեւերում մթնող ահա
Մի ծերունի շաղ է տալիս
Բուռ-բուռ սերներ - հունձքը վաղվա:

Նըրա խոշոր սիլուետը սև
Իշխում է վեհ՝ հերկերին ծով,
Զգում ես, որ մարդն արդարև
Լի է վաղվա խոր հավատքով:

Նա շրջելով դաշտն ընդարձակ
Շաղ է տալիս սերներն հեռուն,
Մթնշաղի լույսերի տակ
Բուռն է լցնում ու դատարկում:

Դիտում են ես զերթ լուռ վըկա
Նըրա ձեռքի շարժումը վես,
Որի թողած ստվերն հսկա
Մինչ աստղերն է հասնում կարծես:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ ՄԻ ՀԱՐՈՒՄՏ Է

Մենք հարուստ ենք դաշտում աճող
Վայրի ծաղկով հասկերի մեջ.
Մացառուտներն արևաշող
Մեր հոյաշեն տներն են պերճ:

Ծառի դալար մի ոստի տակ
Ուր խայտիտն է երգում անփուլթ
Մենք ունենք մեր առուն հստակ,
Հովը, գովը, ծուխը կապույտ:

Առանց կնձնու, առանց բարդու
Լավ ստեղծել մենք չենք կարող,
Օղն է օգնում, ծիտն աշխատում
Մեզ հետ... հուշում մի քանի տող:

Հավբալն անմեղ, ճայը չքնաղ
Թփուտների ընկեր են մեզ,
Ինչքան շյուղ է ընկնում հաճախ
Նըրանց բնից մեր երգի մեջ:

Մենք ապրում ենք կուսածաղկի,
Կապուտիկի աշխարհում կեզ.
Երբ պտերի ճյուղքը ոսկի
Միտք հղանա՝ հայտնում է մեզ:

Երկինքը մով, շիվը, քամին
Խորհուրդներ են տալիս մեզ միշտ,
Ու չի եղել ամենևին
Որ մենք իրար պատճառենք վիշտ:

Հոսում ջրում մենք գտնում ենք
Քերթոլական նուրբ հատածներ.
Կապույտ լիճն ու մարգերն աննենգ
Հանգ են տալիս տողերին մեր:

Իմ կալվածքն է լոկ մի քիմեո,
Պարարտանյութն հարուստ ցելի
Եշմարտությունն է, որից Հոմեր
Ծնվեց մի օր անմեկնելի:

Բանաստեղծը տերն է բոլոր
ճաճանչների, բուրմունքների,
Եվ նըրան է պատկանում լոկ
Արձագանքը անտառների:

Նա երջանիկ միլիոնատերն է
Հազար ու մեկ երանգների.
Երագողի վսեմ սերն է
Մեծ պատրանքի մընալ գերի:

Կայծոռիկը նըրա՛ համար
Լուսարձակն իր ման է ածում.
Ցարասու տակ ձին բեռնատար
Նըրա՛ համար է արածում:

Մայրիի տակ ուր խոտն է չաղ
Նա իր սեպուհ օթյակումն է
Մինչ այգաբաց լուսաշաղախ,
Մինչ սկյուռը դուրս գա՝ ոստնե:

Քառյակներով մի պոեմի
Նա կգնի աստղերն երկնի,
Հնչյունները բոժոժների,
Սոսափյունը տերևների:

Նա կգնի քուրան դարբնի,
Փրփուրն այլաց մոլեգնաճայթ.
Կարմրալանջի վիզն արփեմի
Ուր հիմներ կան դեռ մեզ անհայտ:

Նա կգնի դեղնած մամուռն
Կիսակործան վանքերի խեղ.
Փոթորկապար սույլը քամու
Եվ ապակու փշրումն ահեղ:

Շների զիլ հաչոցն երկար
Խավարամած հովիտներում,
Երբ ոչխարներն սարսափահար
Դաշտում իրար են սեղմվում:

Նա կգնի սայլը անհայտ,
Մշտաթավալ,- մութ երկնքում,

Ուր ժպտում է էպիկուրն արդ,
Եվ Հորացիոսն սեր է երգում:

Նա կգնի ժայռերը տկլոր,
Լեռները լերկ և սիգապանծ,
Ծառաստաններն մեծաժխոր,
Երբ քամին է ճոճում նըրանց:

Նա կգնի մրմունջը տաք,
Երազը ջինջ պուրակների.
Սիրահարի ոտների տակ
ճմլումն հասած ելակների:

Նա կգնի կանչն արտույտի,
Ադամանդներն ցնցուղների.
Խոտը, մարգը, շուքերն անթիվ
Հնձանի շուրջ պարողների:

Բոկկաչիոն ժամանակով
Նայադից էր ծախու առնում
Կանխավճար մի սոնետով
Լճի ցուլքը՝ եղեգնուտում:

Բանաստեղծը ծիծեռն է այն,
Որ առվակից նոր ջուր խմած
Երբ ուզում է օդ բարձրանալ
ճախրանքներով երկնասըլաց:

Թևճակներից վար են կաթուն
Ինչ-որ շիթեր արցունքի պես,
Ու թվում է ազատ օդում
Նա երգելիս լացեց կարճես...

Ծով դաշտերում շող հասկերի
Չարստությունն իրն է համակ,
Ինքն է տերը զանակների
Մայրամուտի ցուլքերի տակ:

Երբ գիշերում մառախլապատ
Ուժգին փչող հողմերն անսանձ
Բզկտելով ամպերը բարդ՝
Թավալ ածեն երկնում նըրանց:

Երբ կատարեն ժամերը վայրէջք
Մեջն ամպերի, և բացվի այգը,
Նա կտեսնի մի պոեն պերճ
Այդ բուրդից հյուսված արագ:

Բանաստեղծի սիրտն է սովոր
Միշտ սիրելու, հավատալու,
Նըրա հոգում խորհրդավոր
Կա մի բուրվառ խնկարկելու:

-6-

теперь я думаю, что вы
можете быть очень интересны
для меня, и я бы хотел
познакомиться с вами, если
вам это интересно.

теперь вы можете думать, что
я не интересен, но я бы хотел
вам сказать, что я бы хотел
быть вашим другом.

Пожалуйста, напишите мне
ваш адрес, и я буду
вам благодарен за это.
Вы бы могли написать мне

(Les chansons des rues et des bois)

«ԱՀԱՎՈՐ ՏԱՐԻՆ» գրքից (L' Année terrible)

L' Année terrible

Գրքից

Ճի կիւ այսպէս ^{անսպասելի} անայտ կիւ... .

(Une femme m'a dit ceci)

Ճի կիւ այսպէս ^{անսպասելի} անայտ կիւ... . - Կրտսերս էր իմ պիւստիան
էտիքայիս իրոքիս պիւստիան - առ զձեռքիս իրոքիս անսպասելի,
նա թշուառ էր, կիւ իմ իշխանս Դաւան էր և իրոքիս Կրտսերս
որ կիւ պիւստիան ձեռքիս Կրտսեր-Գրտսերս անսպասելի.
Այն Գրտսերս զանիմանէր իմ ՏԵՐԱՆԻ ԲԻՐԱՆԻ ԲԻՐԱՆԻ
Զանիմանէր իմ Կրտսերս Կրտսերս էր Կրտսերս Կրտսերս,
Անսպասելի անսպասելի Կրտսերս էր նա, անսպասելի էր որ Կրտսերս
Կրտսերս Կրտսերս իմ անսպասելի էր - օ, կիւ իրոքիս Կրտսերս...
^{Այնպէս Գրտսերս անսպասելի էր}
~~ԶԳրտսերս Կրտսերս Կրտսերս~~ Կրտսերս Կրտսերս
Կրտսերս ^{անսպասելի} Կրտսերս Կրտսերս և Կրտսերս Կրտսերս, Կրտսերս •
Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս էր Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս,
Կրտսերս կիւ իմ անսպասելի, որ Կրտսերս Կրտսերս էր :
Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս,
նա անսպասելի Կրտսերս էր Կրտսերս, անսպասելի, նա Կրտսերս էր •
Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս էր Կրտսերս Կրտսերս,
Այն կիւ Կրտսերս Կրտսերս էր իմ Կրտսերս կիւ կիւ նա պիւստիան •
Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս էր իմ Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս
Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս Կրտսերս •

1872

ԿՌՎԻ ԵՐԹ

Արշալույսը դեռ գունատ է, պաղ են ցուքերն երկնքում,
Մինչ փողոցում ամբոխների երթի աղմուկն է զնգում.
Չետևում են ես այդ երթին, խանդավառված ծայնիցն այն,
Որ հատուկ է առաջընթաց կուռ քայլերին միմիայն:

Դա հասարակ դասն է մարդկանց, մեկնող ահեղ մի կռվի,
Նըրանք թեպետ ըստ տարիքի մեծ ու փոքր են հիրավի,
Բայց սրտերով հավասար են: Ահա տղան գանգրահեր
Չոր ձեռքիցը բռնած հպարտ, որի կողքից անվեհեր
Մայրն է քայլում՝ ուսին դըրած իր ամուսնու հրացանը,
Գալիական հին օրերի սովորության համաձայն
Երբ որ կինն էր մարդու զենքը տանում մինչև ռազմավայր,
Չեզմեղով գոռ Աթիլային և Կեսարին սնափառ:

Ի՞նչ կլինի բախտը նըրանց անհավասար այս կռվում ...
Բայց ժպտում է տղան անհոգ, և մայրն արցունք չի թափում.
Փարիզեցիք միշտ եղել են համակարծիք մի հարցում,
Այն՝ որ փառքը ժողովրդի ամոթն է լոկ մթագնում,
Այն՝ որ նախնիք կմնան գոհ, թեկուզ պարտվենք չարաչար,
Եվ թո՛ղ զոհվի ողջ Փարիզը, որ Ֆրանսան ապրի հար:

«Թո՛ղ լոկ պահենք պատիվը մեր, մընացյալը ողջ զոհենք»-
Այս պատգամով քայլում են հաղթ, թշնամու դեմ չարանենգ.
Աչքերն իրենց լի են ցասմամբ, ճակատներին փոշեպատ
Կարդում են լուռ - Մեծատառ Քաղց, Արիության և Չավատ:
Գըլուխները բարձր պահած, պարզած մի հին դըրոշակ

Խուճբն առաջ է շարժվում որպես մի ընտանիք, մի բանակ,
Այնտեղ կռվի դիրքերի մոտ կբաժանվեն լոկ նըրանք,
Իսկ այժմ ահա տղամարդիկ մի քիչ փխրած, մինչ կանայք
Առավել քաջ ու կորովի երգ են երգում ռազմական,
Դա Փարիզն է կանգնած պաշտպան իրավունքի մարդկության:
Մի պատգարակ անցնում է լուռ - արյան շիթեր գետնի վրա,
Եվ զայրույթով մտածում ես, որ բռնակալ մի արքա
Եվ դեռ անթիվ արքաներ ժանտ լոկ հաճույքի համար սին
Յոսեցնում են արյան գետեր, խլում կյանքեր մարդկային:

Մոտենում է ժանը մարտի, թմբուկներն են հնչում գոռ
Մարշն արշավի... և ամբոխը դարձած մի կամք գերազոր
Յավաքվում է շտապ-շտապ,- «մա՛հ ոսոխին ոճրապարտ»,
Երկյուղ չունեն թակարդներից, քանզի ամեն մի թակարդ,
Որ գտնում է լարված իր դեմ մարտիկն առաջ շարժվելիս:
Պարտվածին դարձնում է վեհ, իսկ հաղթողին՝ խղճալի:

Ահա հասան պատնեշների՛ն, լրիվ բանակն է արդեն,
Քամին օդում քըշեց հանկարծ ծուխի թանձրը մի ծվեն,
Այդ թնդանոթն էր որոտաց հարվածը իր առաջին
Պատրա՛ստ, նշանն է հարձակման, ի մա՛րտ, դեպի թշնամին...
Յնչե՛ք, հնչե՛ք գոռ շեփորներ, թո՛ղ սուրբ լինի ըոպեն այս,
Այնտեղ կանաչ հովիտներում, թփուտներում մեր՝ անհաս
Նենգ ոսոխը դարան մըտած սողոսկում է որպես օձ,
Այնտեղ խավար հորիզոնն է և գիշերը հողմակոծ:

Եվ վառողի, ծուխ ու բոցի միջից հանդարտ, անվրդով
Յրաժեշտի կարճ բառերն են լսվում «դե՛հ, մընաք բարով»
Կանայք հըպարտ ճակատներով և սրտներում լուռ թախիժ՝
Չենքն հանձնում են տղամարդկանց համբույրի հետ անձկալից:

ՄԵՐ ՄԵՌԵԼՆԵՐԸ

Նըրանք պառկած են հիմա բաց դաշտի մեջ մենավոր,
Նըրանց լերդած արյունից հողն է կնճռած անսովոր.
Գիշանգղներն են տեղում կտցահարում նըրանց դին
Ցիրցան փռված մարգի վրա դժնատեսիլ, տխրագին.
Ջարհուր ազդող ձևերով, այլանդակված, գալարված,
Նըրանք նըման են կարծես կայծակնահար խեղ մարդկանց.
Ձյունն իր ճերմակ պատանքում կաղապարել է կարծես
Նըրանց գանգերը անաչք՝ արծանացած ժայռի պես.
Վրեժխնդիր, ցասմնալից, ասես նըրանց ձեռքը քոս
Դեռ ջանում է ետ մղել մի գարկ թրի արմահոս.
Հավերժական քնի մեջ անշարժության մատնված
Սխրանքն իրենց պատմելու ո՛չ խոսք ունեն, ո՛չ հայացք.
Մինչ գիշերներն անցնում են ո՛չ մի այլ վիշտ չեն զգում,
Քան տանջամահ խմբերի մորմոքներն այս բիրտ կյանքում:
Նըրանց վըրա որդերն են պտույտ գալիս խմբովին,
Փեռեկտված նըրանց դին քիչ-քիչ խրվում է հողին,
Ինչպես խորունկ օվկիանում նավն է լինում ջրասույզ:
Փուտ մսերը կախ ընկած ոսկորներից սրտահույզ
Եզեկիելի խոսքերն են հիշեցնում մեզ անկասկած:
Նըրանց վըրա թշնամու գնդակներից արծակած
Հարվածներից թրերի խոր ծակեր կան բյուրավոր
Արնաթաթավ ու մերկ են անձրևի տակ երկնածոր,
Սառը քամու սուլյն է խզում լռությունն այս ահավոր:

Օ՛, դուք անմահ մեռյալներ, հանուն սիրո հայրենյաց
Նախանձում են ձեզ սրտանց:

ՄԻ ԿԻՆ ԱՅՍՊԵՍ ԱՍԱՑ ԻՆՁ...

Մի կին այսպես ասաց ինձ.- փախչում էի իմ սիրասուն
երեխայիս կրծքիս սեղմած - աղջնակիս երկու ամսու,-
Նա ճշում էր, իսկ ես թշվառս դողում էի և խիստ վախում,
Որ կլսեն ճիշը նըրա մարդ-գազաններն արյունախում.
Մի ճանճի չափ ուժ ունեցող իմ ծծկանի բերանը բաց
Չամբույրներով իմ մայրական փորձում էի փակել կամաց.
Սակայն անվերջ ճշում էր նա, պահանջում էր, որ կուրծք տայի
Մինչդեռ կաթն իմ սպառել էր - օ՛, ի՛նչ վիճակ դժոխային...
Ամբողջ գիշեր նույն վիճակն էր. հարկադրված թաքնվեցի
Մի անծանոթ դռան ետին և դառնակոծ լացի, լացի.
Ջարհուրանքով տեսնում էի մթուն փայլող կրակոցներ,
Փնտրում էին իմ ամուսնուն, որ դարձրնեն հրացանի կեր:
Առավոտյան հանկարծ լռեց երեխայիս ձայնը կերկեր,
Նա այլևըս լաց չէր լինում, ա՛հ, պարոնս, նա մեռած էր.
Ձեռք տվեցի նըրա մարմնին, տեսա սառն էր ձյունը ինչպես,
Այժմ ինձ համար միևնույնն էր թե կսպանեն ինձ էլ շան պես.
Խենթի նըման տանում էի թևերիս մեջ նըրան պահած
Չիմանալով ո՞ր էն գնում ճամփաներով հողմահալած.
Վազում էի. անցորդներն ինձ խոսքեր էին գցում մեկ-մեկ,
Բայց ես արագ փախչում էի չդառնալով ետև - երբեք.
Ու չգիտեմ ո՞ր գյուղումն էր, ո՞ր մենավոր ցանկապատի
Լուռ անկյունում փոս փորեցի ուր սլլում էր մի մեծ բարդի,
Պառկեցըրի իմ հրեշտակին, որ քնել էր մեղմ, հանդարտիկ...
Ինչքա՛ն ծանր է թաղել, պարո՛ն, ձագիդ, որին կաթ ես տվել.

Չանկարծ հայտնվեց անբախտ հայրն էլ ու սկսեց լուռ

արտասվել:

ՄԻ ԳԻՇԵՐ ԲՐՅՈՒՍԵԼՈՒՄ

Հարկ է չնչին դեպքերին ընտելանալ այժմյանից,
Երեկ մոտոս էին եկել սպանելու համար ինձ.
Իմ սխալն էր հավատալ ապաստանի այս երկրում,
Չես իմանում ինչպիսի տխմարների մի գորշ խումբ
Հանկարծակի գիշերանց իմ տան վըրա հարձակվեց,
Եվ չնայած ցնցվեցին բակի ծառերը փոքր ու մեծ,
Սակայն ոչ մի բնակիչ տեղից բընավ չչարժվեց:
Աշխատանքը ներխուժման տևեց երկար. ճիշտ որ ես
Վախում էի լոկ հիվանդ ժաննի համար հատկապես:
Երկու թռռներս, չորս կանայք ու մեկ էլ ես, ստիպված
Բերդապահները դարձանք այս ամրոցի.- տե՛ր Աստված...
Ոչ ոք չեկավ օգնության. ոստիկաննե՞ր - ինչ խոսք որ
Նըրանք զբաղված էին այլ գործերով «կարևոր»:
Մի լայնաշեղք կարծր քար դեմքը քերեց ժաննայի,
Նա լաց եղավ: Բանդիտները գոռում էին ամեհի
«Շուտ մի սանդուղք, մի գերան-պետք է նըրան ողջ բռնել».
Անասելի ժխորում չէր էլ լսվում ճիչը մեր:
Երկու հոգի շալակած բերում էին մի գերան,
Վերցրած ինչ-որ մոտակա մի լաստակից անպայման:
Բացվող այգը խանգարեց գործողությունն այդ մարդկանց
Եվ մեր բախտից տուն մտնել հընար չեղավ գիշերանց:
Աղմուկը մեկ դադարում, մեկ նորից էր սկսում,
«Մարդասպան - (այդ ես էի) - իմացի՛ր, մահդ ենք ուզում»:
Գոռում-գոչումն այս բոլոր տևեց ուղիղ երկու ժամ
«Կեցցե կայսրը» պոռալը պակասում էր միմիայն.
Ժորժը հանգստացել էր, ձեռքից բռնել էր ժաննան:

Այս գորշ մարդկանց ձայնի մեջ ոչինչ չկար մարդկային,
խորհուն էի ինքըս ինձ և հուսադրում դառնագին
Մարսափահար խեղճ կանանց, որոնք աղոթում էին:
Պատուհանն իմ ծակվել էր հարվածներից քարերի,
Լավ էր դուռը դիմացավ հարձակման դեմ այս վայրի:
Չիսուն զինյալ ստահակ դարձել էին քաջասիրտ,
Իմ անունն էր անընդհատ գոռոցներում նըրանց բիրտ.
«Կախել՛ սյունից, մա՛հ նրան, դա՛ է լոկ մեզ հարկավոր»
Գոռում էին կատաղի լուտանքներով նորանոր:
Մարդակույտն այս մոլեգնած դադար տվեց մի վարկյան
Անտարակույս խորհելու նոր միջոցներ հարձակման.
Կարճ մի դադար, ուր ահեղ լռության մեջ վրեժով լի
Պատրաստվում էր ներխուժման նոր մի միջոց ահռելի:
Իսկ ես ունկնդրում էի հեռվում երգը սոխակի:

Բրյուսել, 29 մայիս 1872

Գրքի

Մի գիտնական
(Une nuit à Bruxelles)

Հասցի է չգրել Գրքի վերջում արձանագրություն,
 ասել Նյուս էլե ԲՅՅ՝ արարատը համար հեշ.
 Իմ սրբուց էր համարում արարատը այս ԲՅՅՅՅ,
 Ձեռք բնական հեղուկի արձանագրություն Մի գիտնական
 Համարվում էր Գրքի վերջում իմ անսխալ համարումը,
 եղ չհասցի արձանագրություն համարում էր որ իմ
 Արարատը ոչ Մի Բնական արձանագրություն 22 արձանագրություն :
 Արարատը արարատը արձանագրություն համարում էր ^{3/25, 1/1}
 Արարատ էր լավ համարում Երկու համար համարում էր :
 Արարատը ~~արարատը~~ Երկու համարում էր ^ն իմ արարատը
 Բնական արարատը համարում էր այս ^{3/1} արարատը - ^{3/1} արարատը
 ոչ ոք չէր արարատը - արարատը - հեշ համարում
 արարատը արարատը էր այս արարատը "համարում" =
 իմ ^(արարատը) արարատը ^{համարում} արարատը Գրքի համարում էր,
 Այս անսխալ համարում էր համարում էր արարատը
 «Այս արարատը - արարատը - արարատը է արարատը ոչ արարատը»
 Արարատը արարատը էր իմ արարատը արարատը :
 Արարատը արարատը արարատը էր իմ արարատը,
 արարատը հեշ-արարատը արարատը արարատը արարատը :
 արարատը արարատը արարատը արարատը ^{արարատը} արարատը
 եղ իմ արարատը արարատը արարատը արարատը արարատը :
 Արարատը արարատը արարատը, իմ արարատը էր արարատը,
 Արարատը արարատը (արարատը էր) - արարատը, արարատը էր արարատը :»

«ԴԱՐԵՐԻ ԼԵԳԵՆԴԸ» գրքից (La legende des siecles) 1859-1877-1883

La legende des siecles
1883

Կարգի կրթ
(Après la bataille)

Բացարձակապես իմ կարգը՝ հիշում եմք որ անցյալիս
իր հասարակ էր իմը, որի պատճառ էր ~~անցյալիս~~ այնպես
- Երբ մեզ հետևողները երբեք հասարակ հասարակ -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Պահպանել ճշմարիտ էր իմ իմը ^{Պահպանել}
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -
Երբեք մեզ հետևողները երբեք մեզ հետևողները -

ԽԵՂԵ ՄԱՐԴԻԿ

I

Մութ գիշեր է, հյուղակի փակն է սակայն ապահով,
Ստվերալից խցիկում ինչ-որ լույսի գունատ շող
Թրթռում է և ծփում՝ թափանցելով մութը չար,
- Ուռկաններ են ձկնորսի պատից կախված շարեշար:
Խորքը, պատի անկյունում սպասների մի դարակ,
Ուր փայլում են մի քանի աման գդալ ու պնակ.
Մի մահիճ է նշմարվում պատուհանի երկայնքով,
Իսկ նըրա մոտ հին մի թախտ ողորմելի ներքնակով,
Որի վրա հինգ անմեղ երեխաներ են պառկած.
Բուխարիկում մարմրող հուսկ կրակից կիսարծարծ
Առաստաղն է շառագնել. իսկ թախտի մոտ խեղճ մի կին
Աղոթում է ծնկաչոք՝ սրտում թախիծ անմեկին.
Դա մայրն է հեգ, մեն-մենակ, անօգնական ու մոլոր...
Դրսում ահեղ քամին է, որ շաչում է միալար,
Եվ երկնքին, ժայռերին, մութ գիշերին անպատում
Չարագուշակ օվկիանը սև հառաչն է իր նետում:

II

Մարդը ծով է դուրս եկել, նա դեռ մանկուց նավաստի
Սովորել է պայքարել ընդդեմ դաժան իր բախտի.
Անձրև լինի, թե մրրիկ դուրս է գալիս գիշերանց
Ձկան որսի, քանզի հինգ երեխաներն են քաղցած:
Խոր ջրերում երբ ալիքը բարձրանում է խութն ի վեր
Նա միայնակ վարում է իր հին նավակն անվեհեր:
Կինը տանը լռելյայն ուռկաններ է նորոգում,
Առագաստներ կարկատում ու կարթերն է պատրաստում,

Ուշքն օջախին՝ որի վրա ձկան ապուրն է եռում,
Ապա աղոթքն է անում, երբ փոքրիկներն են քնում:
Մարդը ծովում կռվում է ալիքների դեմ հսկա,
Մութ գիշերում՝ ուր հազար անակնկալ վտանգ կա.
Ահե՛ղ պայքար... խավար է չորս դին, ոչ մի լույսի շող,
Խարակների մոտ սակայն ձկան որսն է ապահով.
Այնտեղ ջուրն է միշտ շարժուն, հարափոփոխ,
անհանգիստ,

Որ պսաղուն ձկների լողին խիստ է դուր գալիս:
Սա մի վայր է սենյակի երկու անգամ մեծությամբ
Ուր գիշերը պակաս չեն մշուշն ու տեղատարափ.
Արդ, որպի՛սի մեծ ճիգեր և ինչպի՛սի իրնարանք
Չարկ է գտնել, որ լինեն և՛ փրկարար և՛ արագ:
Ալիքները սողում են օձերի պես կափ-կանաչ
Առագաստյա նավակի զույգ կողերով անճանաչ.
Ահեղ քամին ոռնալով մտնում առագաստի մեջ
Կայմն է թեքում, սպառնում նավը շրջել ծովամեջ:
Մարդն այդ պահին կատաղի ալիքների սառը գրկում
Երազում է ժաննիին, իսկ ժաննին լուռ և անքուն
Արտասվելով հիշում է իր ամուսնուն վշտահար
Նրանց մտքերը նույն ատեն խաչաձևվում են իրար:

III

Ժաննին կարծես լսում է խոր գիշերում մի կեղերջ
Ծովաճալի սուր կռինչ՝ հեզնող վշտերն իր անվերջ,
Եվ կատաղի օվկիանի խարակներում խեղդամահ
Նավաստիներ է տեսնում, որոնց դիերն անխընձա
Քարշ են գալիս ծեծվելով ալիքներից փրփրադեզ.
Մինչ պատից կախ ժամացույցն խուլ թիկ-թակով աղեկեզ

Մեռելական այս պահի խոր լռությունն է խզում,
Ասես վայրկյան առ վայրկյան պաղ հունչով իմացնում,
Թե մեր կյանքի ամառին միշտ ձմեռն է հաջորդում,
Բաց է անում մեր առաջ չար օրենքը բնության,
Այն է՝ տեսնել օրորոցի կողքին տխուր մի դամբան:

Երազում է հեգ մայրը, հոգում վշտի ծանրը բեռ,
Փոքրիկները բոբիկ են, մերկ են ամառ թե ձմեռ,
Տորենի հաց չեն տեսել, գարեհաց են միշտ ուտում,
Երկի՛նք. ահա ձմեռ է, բուքն է փչում բացատում,
Ահա կարծես ծովափից որոտումի ձայն լսվեց,
Ասես թե մեկը մուրճով սալին ահեղ հարվածեց.
Իսկ երկնքում թվում է թե փոթորիկն ահռելի
Մոլորակներն է փշրում, շանթեր վառում ամեհի:
Եվ խորհել, թե այս պահին կես-գիշերը խոլական
Դիմակ հագած պարող է քաղաքներում արնաքան,
Մինչդեռ նույն կես-գիշերը - ավազակն այդ մարդագող
Լուռ թաքնված խավարի և անձրևի շղարշում
Քանու ձեռքով բռնել է ծովայինին և քաշում
Խարակների ժանիքին՝ հանկարծակի դուրս պրծնող.
Օ՛ գարհուրանք. խեղճ մարդու ճիչն է մարում սառը ջրում,
Զգում է նա սուզվելը նավակի հետ - հատակում,
Հիշելով լավ օրերը արևաշող քարափում...

Այս տխրունի տեսիլքը խռովում է մոր հոգին
Ու նա դողում է լալիս, մութ գիշերում - դառնագին...

IV

Ձկնորսների հե՛գ կանայք բախտակիցներ՝ ողբալի,
Որքա՛ն ծանր է ինձ համար խորհել, որ ձեր սիրելի

Եղբայրներն ու հայրերը, նշանածներն ու որդիք
Այնտեղ՝ ծովումն են հիմա, ալիքների խաղալիք.
Եվ սկսնակ պատանուց մինչև վարպետ նավաստին
Նըրանք բաժին են ծովի անակնկալ վտանգին:
Դաժան քամին փչում է գոռ փողիցն իր անդադար,
Նըրանց գլխին քանդելով բարկության հյուսքն իր երկար.
Եվ անհատակ բաց ծովում, ուր ոչ մի աստղ չի շողար
Ապավինած են նըրանք տագնապալից ու շվար
Մի կտոր թույլ տախտակի, առագաստի մի կտոր,
Որպես հույսի ապավեն, որպես նեցուկ մի անգոր:
Օ՛, հեգ կանայք, վազում եք դուք դեպի ծով և ալաց
Աղեկտուր գոռում եք «Վերադարձրե՛ք, մեր մարդկանց»
Սակայն, ափսո՛ս, միշտ մռայլ, միշտ ալեկոծ ծովը չար
Անպատասխան է թողնում ձեր կոչերը վշտահար:

Ժաննին թախծում է սաստիկ, մարդն է մենակ բաց ծովում,
Մենակ սև պատանքի տակ, մենակ այս ժանտ գիշերում.
Զկա օգնող, մանկիկներն շատ են փոքրիկ տակավին,
Խեղճ մայր, գուցե խորհում է՝ մեծ լինեին՝ կօգնեին,
Սակայն մի օր երբ մեծցած հայրիկի հետ մեկնեն ծով,
«Երնեկ փոքրիկ մնային» պիտի ասի կսկիծով:

V

Ժաննին վերցնում լաստերը և կնգղավոր վերարկուն,
Դուրս է գալիս, որ տեսնի թե դառնո՞ւմ է մարդը տուն.
Թե խաղաղվե՞լ է ծովը, թե վառվո՞ւմ է նավակի
Լույս-նշանը ազդարար՝ կայմի ծայրին շեշտակի:
Առավոտյան զով քամին դեռ չի փչում. այգը դեռ
Զի բացել իր աչքերը: Ծովում լույսի ոչ մի թել:

Անձրևում է: Ոչ մեկ բան այնքան տխուր չէ կյանքում,
Քան անձրևը տեղացող, այգից առաջ անդադրում:
Կարծես օրը անվստահ դողում է չար կասկածից,
Եվ արշալույսը մանուկ լաց է լինում ծնվելիս:
Ոչ մի ճրագ հյուղերի խարխուլ պատուհաններից:

Մթուն ճանփա որոնող ժաննիի աչքը հանկարծ
Տեսավ խղճուկ մի հյուղակ անպատսպար, խարխլած,
Որի դուռը կիսաբաց թափթափում էր խուլ քանուց,
Ոչ մի կըրակ կամ ճըրագ, ասես քնել են վաղուց.
Հյուղի ճճվոտ պատերը պահում էին մի տանիք,
Որ տարուբեր շարժվում էր... օ՛, տարաբախտ ընտանիք...
Նըրա վըրա դարսըված չոր ցողուններն անխնամ
Քամին խառնում էր իրար թռցնելով անխընա.
Ժաննին իսկույն ճանաչեց հարևանի տընակը,
Երկի՛նք - գոչեց, այստեղ է որբևայրին մենակը,
Ծանըր հիվանդ էր երեկ, գնամ հարցնեմ վիճակը:
Եվ նա բախեց տան դուռը: Ներսից ոչ մի պատասխան,
Իսկ ինքը դողում է ցրտից աշնան տերևի նըման.
Միտք է անում, որ գուցե այրին հիվանդ և նըվաղ
Երեխաներն էլ երկու՝ մրափել են անսվաղ.
Տանը ուրիշ մարդ չկա, հայրը մեռած է, ավա՛ղ...
Ժաննին նորից է բախում - «Է՛յ, հարևան, դուռը բաց»
Նորից լուռ է հյուղակը,- «Խորն են քնել անկասկած,
Հարկ է բախել քիչ երկար» - վճռում է նա ինքնիրեն,
Հանկարծ քանու մի սույլից դուռն է բացվում ճռռալեն:

VI

Ժաննին զգուշ մտավ ներս և լապտերովն իր ձեռքի
Լուսավորեց հյուղակը՝ կպած ծովի եզերքին.
Առաստաղից ծակծկված ջուր էր թափվում հատակին:

Նա երկյուղով նշմարեց լուռ հյուղակի խորքում սև
Ինչ-որ մի կույտ անորոշ սարսռազդեցիկ, տարածն,
Դա դիակն էր մեռած մոր, որի մեկ ձեռքը սառած
Հարթյա խշտյակի եզրից թույլ կախվել էր դեպի ցած.
Անշնչացած կմախքն այս, որ շնչում էր դեռ երեկ,
Կյանքի դաժան պայքարում պարտըվել էր հուսաբեկ.
Ուտքերը մերկ, իսկ հայացքն ուղղած վերև՝ երկնքին,
Ասես անեծք էր ուղղել մահից առաջ նա մեկին,
Ծակատագրին իր ահեղ և դեռ գուցե ամենքին,
Եվ գոռացել էր կարծես, որ լսեն ճիչն աշխարհում,
Բաց մնացած բերանը ասես դա էր վկայում:

Խշտյակի մոտ, ուր մայրը մահվան քնով էր քրնել,
Երկու մանկիկ՝ մին տղա, մյուսը աղջիկ գանգրահեր
Ննջել էին ժպտերես, նույն օրոցքում քով-քովի:
Մայրն զգալով իր մահը վերջին ճիգով կորովի
Նըրանց ոտներն էր ծածկել տաք լաթերով կիսամաշ,
Շրջազգեստով փաթաթել մարմինները նրբամաշկ,
Որպեսզի մութ հյուղակումն այս մահաբույր և նըսեն,
Իր սիրասուն փոքրիկներն հանկարծ ցրտից չմրսեն:

VII

Որքա՛ն հանդարտ են ննջել փոքրիկները օրոցքում
Եվ շնչում են համաչափ. որքա՛ն քաղցր ու խաղաղ քուն...

Ոչինչ նըրանց կարող չէ արթնացընել այդ քընից,
Նույնիսկ վերջին Դատաստան հայտնող փողը շանթալից,
Քանզի անմեղ լինելով Դատավորից չունեն վախ:

Դրսում անծրնն է թափվում հեղեղի պես ցրտամաղ,
Եվ փլփլած տանիքից ուր հողմերն են անում խաղ,
Անծրևի մի կաթիլ է ընկնում մեկ-մեկ մոր դեմքին
Որ այտից վար սահելիս դառնում է շիթ արցունքի:
Ալիքների ճայթը գոռ հիշեցնում է ահազանգ
Եվ մեռյալը լսում է կարծես ձայնը այդ զարզանդ,
Քանզի միտքը երբ մարմնից խույս է տալիս առհավետ
Մարդիկ գտնում են հոգին և խոսում են նըրա հետ.
Եվ թվում է լսում ենք տարօրինակ մի գրույց
Սոր շրթունքի և սառած աչքի միջև սրտահույզ,
- Ո՞ւր է հեքը քո շնչի,- ո՞ւր է լույսը հայացքիդ:

Ավա՛ղ, ցավոտ այս կյանքում մարդիկ ինչքան ծիծաղեն,
Պարեն, սիրեն, գարնայնի վառ ծաղիկներ միշտ քաղեն,
Գակատագիրն անողոք ունի հուսկ մի նպատակ,
Թաղել կյանքը հողի խորքում անհատակ.

Եվ գեղեցիկ սերերին, համբույրներին, երգերին,
Ժպիտներին երջանիկ, խնջույքներին, փառքերին,
Մանուկներին և նըրանց գգվող անթիվ մայրերին
Վիճակված է ի վերջո ցուրտ ու մթին մի շիրիմ:

VIII

Ի՞նչ էր արդյոք որոշեց հանգուցյալի մոտ ժամնին,
Թիկնոցի տակ երկար ի՞նչ է տանում այս ժամին.
Ի՞նչ վերցըրեց նա տնից ու դուրս եկավ շնչահատ,

Ինչո՞ւ սիրտն է բաբախում, ինչո՞ւ քայլն է անհաստատ.
Ինչո՞ւ է նա շտապում դեպի նեղլիկ փակուղին
Եվ վազել է սկսում առանց նայելու ետին.
Ի՞նչ է արդյոք գողացել, որ թաքցընում է հիմա
Վերմակի տակ, անկողնում, դողդողալով ակամա:

IX

Ճերմակում էր խարակը երբ որ ժաննին տուն մտավ,
Վերցրեց աթոռն ու նստեց անկողնու մոտ մտազբաղ.
Դեմքը սաստիկ գունատ էր, մի վիշտ կրծում էր հոգին,
Հանկարծ ընկավ սնարին ու լաց եղավ դառնագին.
Անկապ բառեր թոթովեց, և մինչ խոսում էր մեմակ,
Հեռվում ֆշշում էր ծովը կատաղորեն սանձարձակ:

- Ի՞նչ արի ես, Աստվա՛ծ իմ, մարդս տուն գա ի՞նչ կասի,
Առանց այն էլ հոգսն է մեծ, հինգ փոքրերն են իր ուսին.
Միակ ձեռքն է աշխատող, հանցավոր են պարզապես,
Այնքան հոգսերն հերիք չէր ավելացրի մեկն էլ ես:
Վատ բան արի: Նա՞ է - ո՛չ - աչքի՞ս արդյոք երևաց,
Բայց դուռը չէ՞ր որ շարժվեց ու կամացուկ երերաց,
Ինչքան պիտի բարկանա երբ որ տուն գա իմանա
Հիմարական արարքն իմ, որն զգում եմ ես հիմա.
Եթե բռնի ինձ թակի. լավ ես անում՝ ես կասեմ,
Նա՞ է, ո՛չ, ո՛չ, քամին էր. վախենում եմ, ի՞նչ անեմ:
Ժաննին տխուր, մտածկոտ, դողդոջում էր շարունակ
Սուզված տանջող անձկության խորքերի մեջ անհատակ,
Չլսելով դրսի գոռ աղմուկները միալար,
Ոչ իսկ կռիմնչը գուժկան ագռավների հողմավար,
Ոչ իսկ ձայնը ոռնացող ալիքների և քամու...

Չանկարծ դուռը աղմուկով մեկը բացեց շատ ամուր,
Որից լցվեց հյուղակը այգաբացի շողերով.
Դա ձկնորսն էր, մարդը իր, որ ուռկանը քարշ տալով
Ուրախ կանգնեց տան շենին՝ ասաց. «Ահա նավաստին»:

X

- Դո՞ւ - սուր ճչաց հեգ ժաննին և կարոտով ջերմագին
Կրծքին սեղմեց ամուսնուն՝ աղջիկն ինչպես սիրածին.
Եվ մինչ մարդը կրկնում էր «Ես եմ, ես եմ, սիրելիս»
Կինը նըրան պինդ գրկած համբուրում էր ու լալիս:
Ասես բոցիցն օջախի դեմքն էր շողում ձկնորսի,
Եվ ժաննին էր օջախն այդ երջանկության և հույսի:
- Ծովումն էի - մարդն ասաց, ոնց անտառում թանձրամութ
Բայց տեսնո՞ւմ ես գրկումդ եմ հիմա ուրախ և անփույթ:
- Ի՞նչ եղանակ էր անում - հարեց կինը անհամբեր,
- Շատ վատ - իսկ որ՞սը,- նույնպես, ոչինչ որսալ հընար չէր.
Իզուր էի փորձ անում ուռկան գցել խարակում,
Ահեղ քամին դեի պես սուրում էր և մտրակում.
Սարսափե՛լի գիշեր էր, մի պահ այնպես թվաց ինձ,
Որ նավակը պառկել է, կայմն էլ ջարդվել փոթորկից.
Իսկ դո՞ւ, ժաննի՛, այդ ժամին ինչո՞վ էիր զբաղված:
- Ե՞ս,- թոթովեց կինը մեղմ սարսուռով մի հեղակարծ,-
Ինչպե՞ս ասեմ... տան գործով, կարում էի և լսում
Ալիքների ձայնը գոռ՝ ինչպես ահեղ փլուզում,
Եվ վախում էի անշուշտ: - «Խոր ձմեռ է, ի՛նչ արած»
Վըրա բերեց ձկնորսը. ապա կինը սիրտ առած
Մեղմիկ ասաց.- գիտե՞ս, որ դրացուհին մեր՝ մեռավ,
Քո ծով մեկնելուց հետո, գուցե, քաղցած ու ծարավ՝
Թողած երկու փոքրերին անօգնական վիճակում,
Որոնցից մին Մադըլեն, մյուսը Գիոմ է կոչվում,

Մեկը հազիվ է խոսում, մյուսը դեռ չի էլ քայլում.
Խեղճ բարի կին, ինչպիսի կարիքներում տապակվեց...

Մարդը կիտեց հոնքերը և մի անկյուն շարտեց
Անձրևներից թաց-խխում գլխարկն իր թիապարտի,
Ասաց.- սատանան տանի, մի՞թե մտածենք պիտի,
Հինգ երեխա ունեինք հիմա թո՛ղ յոթը լինի.
Գիշտ է, քիչ չի պատահել, որ չունենանք մենք ընթրիք,
Բայց դա մի՞թե իմ մեղքն է, կամեցել է աստված՝ ինք.
Հարկ է գուցե խոր քննել կյանքի դեպքերն անհամար
Չարիքների ա՛յլ պատճառ փնտրել գտնելու համար.
Իմանալու թե ովքե՞ր խլեցին մի թշվառ մոր
Իր սիրասուն փոքրերից, որ դեռ թույլ են ու անզոր.
Հո՛ չենք կարող մենք նըրանց ասել «պե՛տք է աշխատեք»
Ժաննի՛, գնա՛ մեզ մոտ բեր, թո՛ղ չմնան վշտաբեկ.
Նըրանք հիմա զարթնելիս պիտի վախճան դիակից,
Տես՛, մայրն է, որ բախում է մեր տան դուռը... Խեղճ դրկից,
Բանա՛նք դուռը, նե՛րս առնենք անօգնական ձագերին,
Որոնք այնպես կարոտ են գորովալից ձեռքերի.
Խառնենք մերինների հետ, թո՛ղ մեծանան միասին
Եվ չխոսենք մեր կյանքի դժվար օրերի մասին.
Թո՛ղ դառնան քույր և եղբայր, ապրեն մեզ հետ միատեղ.
Ես կաշխատեմ կրկնակի, ջուր կխմեմ գինու տեղ.
Գուցե աստված դարձընի ձկան որսն էլ քիչ առատ
Երբ որ տեսնի, որ տանը ավելացավ երկու մարդ:
Վեր կա՛ց, գնա՛. այդ ի՞նչ է, դանդաղո՞ւմ ես, չե՞ս հոժար,
Մի՞թե արագ վազ տալը հիմա դարձավ քեզ դժժար.
Գնա՛, գնա՛, ասում եմ, տուն բե՛ր նրանց անվտանգ:

Ժաննին բացեց վերնակը, ասաց. «ահա՛ և նըրանք»:

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՀԱՐՑ

Մի օր տեսա ես փողոցում հինգ տարեկան մի աղջընակ,
Որ զզգզված շորեր հագին անցնում էր լուռ ու միայնակ
Եվ պատահած փողոցներով դեգերում էր՝ բախտին գերի.
- Օ՛, դու անդունդ անչափելի, օ՛, կործանում տկարների...
Նըրա դեմքին անօրինակ մի թախիծ կար, թեպետ ինք դեռ
Քաղցրավենի ու խաղալիք ունենալու տարիքումն էր:
Չար ուրուրի մագիլներում և Ատլասի տեսքով ջարդված
Ասես թե նա բողոքում էր. «ի՞նչ եմ արել ես քեզ, աստված՞»;
Աստված... բայց ո՛չ. չարիքների բուն արմատը չէր տեսնում նա,
Դա խորհողն է փնտրում-գտնում, անչափահասն ի՞նչ իմանա:
Դժգույն էր նա, ցնցոտապատ, սակայն անչափ գեղեցկադեմ:
Գեղեցկություն, որ կարող էր վտանգ դառնալ մի օր արդեն:
Մարդկանց միջով լուռ անցնելիս, ինք թեպետ փոքր՝ բայց
մահացու

Եվ կատաղի մեծ հայացք էր անցորդների վըրա գցում:
Անհուսության և թախիծի մի-մի կնճիռ էր նկատվում
Նըրա բարակ շրթունքների երկու փոքրիկ անկյուններում:
Ողջ էությունն անտարակույս գուշակել էր տալիս մարդկանց
Թշվառություն, քաղց ու սարսափ, աննեցուկ կյանք ու վիշտ
անանց:
Ի՞նչ... բիրտ կյանքի ծանրությունը պիտի ճզմի՞ թիթեռնիկին:

Մեկը հանկարծ սուր ծիծաղեց, դա մայրն էր այդ խեղճ փոքրիկի,
Նստած խորքում կաբարեի, մի կին հարբած, մի կին - աղիճ,
Որի դեմքից երևում էր, թե կորցրած ամոթ ու խիղճ,
Ընդունակ չէր գիտակցելու, որ փողոցում հենց այս բուքին
Անձրևի տակ, ցրտի դիմաց հար թափառող դողդողագին

Մի հարազատ աղջիկ ունի ողբերգական սուր վիճակում:
Մայրը չէր իսկ ձանձորույթ կըրրում նըկատելու նըրան դրսում,
Այնպես՝ ինչպես չեն նկատում փողոցի մի հասարակ շուն.
Նա երգում էր ու ծիծաղում անտեր թողած իր ձագուկին:

Եվ ասել, թե մի ժամանակ ինքն էլ եղել էր այսպիսին...

Հիմա նախկին անմեղն դարձած մեղսոտ կիսաշխարհիկ
Ընծայում էր անցորդներին կնոջական ամեն բարիք...
Կիսամերկ են մայր ու աղջիկ, մեկը հանուն կեղտոտ բարքի,
Մյուսը դաժան բախտի ծնունդ՝ թշվառության ու տաժանքի:
Մոր ճակատին նշմարվում էր կասկածելի վերքի մի հետք
Որն անկասկած ապացույց էր նըրա վարած կյանքի անպետք,
Նըրա ապրած գորշ կենցաղի:
Պատահում էր, որ երբեմըն երեկոյան մթնշաղիմ
Նըրանք իրար հանդիպեին. մին տեսնում էր անցյալը իր,
Մյուսը - ավա՛ղ, իր ապագան:

Տեսնում էի ես թախիծով մի դառն սկիզբ, մի վատ վախճան,
Ի՞նչ սուկալի տխուր պատկեր...
Փոքրիկն է լուռ մի միտք դաժան
Պտտվում է գլխում անվերջ. մի՞թե մայրն է կինն այդ պռռնիկ,
Այո՞, թե ոչ: Ի՞նչ են խոսում շուրջն հավաքված տղամարդիկ:
Ոչ ոք հաստատ խոսք չի ասում, ենթադրում են միայն ոմանք,
Իսկ տարաբախտ հրեշտակն անմեղ լուռ լսում է՝ հոգում
տանջանք:

«Անտարակույս չի ունեցել ինք երբևէ նըման մի մայր».
Որոշում է և դեգերում ցուրտ երկնի տակ նորից երկար:
Բայց կասկածը մանկան սրտում սարսափելի չափեր առած

Դարձրել են նրան կարծես կես-կենդանի ու կես-մեռած:
- Ի՞նչ ունի այս փոքրիկ աղջիկը մտածելու համար այսքան,
խոսում էին շուրջի մարդիկ - ճանաչող կա՞ ձեր մեջ նրան.
Ո՛չ: Հաց էին տալիս իրեն՝ վերցընում էր առանց խոսքի,
Եվ թունալից դեմք ընդունած՝ հեռանում էր սպառնազին:
Երագողի իմ կարծիքով նա իր ձեռքը բռունցք շինած
Բարձրացրել էր ներքևից վեր, որպես բողոք շանթասըլաց.
Աչքերն ուղղած դեպի երկինք նա նման էր բանտարկյալին
Որ նայում է իր անարև ցուրտ խցիկի առաստաղին,
Համոզվելու, որ երկնքում արշալույսն է երբ որ ծնվում
Անտարակույս մահանալու համար է լոկ ամպի ծովում:
Բոլոր մարդիկ նրա աչքին դաժան էին մութ, ահալի
Դրանից էր բխում համակ ատելությունն իր սուկալի:
Քաղաքը իր տաճարներով, գմբեթներով զարդաքանդակ
Նրա աչքին թվում էր լոկ մի չար տեսիլք անընդատակ:
Նա արժան իսկ չէր համարում հուշարձանները դիտել -
փարթամ,

Որոնք կոչվում են Պանթոն կամ Էտուալ, կամ Նոտրը Դամ:
Կարելի էր հանգիստ ասել, թե նա այլևս չուներ հոգի,
Թե չէր լսում ձայները մեր, չէր հավատում նա ոչ ոքի.
Կարծես լիներ մութ գիշերը, որ ստացած մարդկային ձև
Ման է գալիս երկրորի վրա ուրվականի նըման սեփ-սև:
Այն, որ ուժը տիեզերքի պարփակված է մի ատոմում
Միտք է տալիս մտածողին. ես խորիում եմ որ այս ուրում
Դժգույն ինչպես մթնաշաղը անտառների արևագուրկ,
Եվ զազազած կյանքի հանդեպ, բայց անաղմուկ, անարտասուք,
Ահեղորեն վրրեժխնդիր լուռ քայլում էր հողմահալած
Նեմեսիսն այդ հինգ տարեկան և Մեդյուսը վերածնված:

ԿՌՎԻՑ ՅԵՏՈ

Քաղցրաժըպիտ իմ հայրը՝ հերոս մարդն այն հարգարժան
իր հուսարի հետ միակ, որին սիրում էր այնքան

- Նըրա անվեհերության և բարձր հասակի համար-

Շրջագայուն էր ձիով ռազմի գիշեր մի - խավար:

Դիակներով ծածկված մի խուլ դաշտում մթասքող

Նըրան թվաց, թե լսեց ինչ-որ մի ձայն աղերսող:

Խուճապահար փախուստում իսպանական մի զինվոր

Արյունաքան ընկել էր ճամփի եզրին մենավոր

Եվ կիսամեռ վիճակում հոնչելով ողբալի

- Ջո՛ւր, ջո՛ւր, ի սեր աստուծո՛ - թախանձում էր անձկալի:

Հայրըս հուզված կարկառեց իր հուսարին հընօրյա

Ձիու թամբից կախ արած ռոմի սրվակն արծաթյա

Ասաց - վերցրո՛ւ և խմցրու վիրավորին պապակած:

Բայց մինչ հուսարը թեքվել էր, որ խըմցնի՝ երբ հանկարծ

Մավրի դեմքով վիրավորն պիստոլետովն իր ձեռքի

Նշան բռնեց իմ հերոս հոր ճակատին շեշտակի

Արձակելով մի հայիուչ իսպաներեն - «կասամբա՛»:

Փամփուշտն անցավ շատ մոտից. ետ ընկրկեց ձին

մի պահ,

Հորըս գլխարկը միայն գլխից ընկել էր գետին.

- Այսուհանդերձ, խըմցրո՛ւ - ասաց հայրըս հուսարին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թարգմանչի կողմից	5
«Գեղոններ և բալլադներ» գրքից	
1. Լսիր ինձ, Մադլեն	10
2. Մի դեռատի աղջկա.....	13
3. Պատմությունը	14
4. Տատիկը.....	16
«Արևելականք» գրքից	
1. Տղեկը	20
2. Գրավված քաղաքը	22
3. Դերվիշը	23
«Պատուհասներ» գրքից	
1. Քավություն	26
«Փողոցների և անտառների երգեր» գրքից	
1. Միայն ժաննայի համար	42
2. Սերմնացանը	46
3. Բանաստեղծը մի հարուստ է	47
«Ահավոր տարին» գրքից	
1. Կովի երթ	54
2. Մեր մեռելները	56
3. Մի կին այսպես ասաց ինձ.....	57
4. Մի գիշեր Բոյուսելում.....	58

«Դարերի լեզունը» գրքից

1. Խեղճ մարդիկ.....	62
2. Ընկերային հարց.....	72
3. Կռվից հետո.....	75

ՎԻԿՏՈՐ ՀՅՈՒԳՈ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(Ժաղկարաղ հեղինակի տարբեր ժողովածուներից)

Բնագրից թարգմանեց
ԱՐՄԱՆ ԿՈԹԻԿՅԱՆԸ

Աշխատասիրությամբ՝ Հ.ՊԱՊԻԿՅԱՆԻ
Սրբագրիչ՝
Համակարգչային շարվածքը՝ Հ.ՄԵԼՔՈՆՅԱՆԻ
Լ.ԱՀԱՐՈՆՅԱՆԻ
Համակարգչային ձևավորումը՝ Ն.ՍԱՄՎԵԼՅԱՆԻ

Կազմի վրա՝
Մ.Սարյանի «Արման Կոթիկյանի դիմանկարը», 1961թ.
© Մ.Սարյանի ընտանիք

Թուղթը՝ օֆսեթ: Տպագրությունը՝ օֆսեթ:
Չափսը՝ 60x84 ¹/₁₆: Ծավալը՝ 5.75 տպ. մամուլ: